

Agita Lūse

PhD, sociālantropoloģe,

Rīgas Stradiņa universitātes Sociālo zinātņu fakultāte

PhD, social anthropologist,

Faculty of Social Sciences of Riga Stradiņš University

E-pasts / e-mail: agita.luse@rsu.lv

DOI: 10.35539/LTNC.2023.0053.02

Versijas par etnogrāfiju 20. gadsimta 30.–40. gadu Latvijā. Ziedoņa Ligera gadījuma izpēte

Perspectives on Ethnography in Latvia of the 1930s and 1940s. The Case of Ziedonis Ligers

Atslēgvārdi:

Ziedonis Ligers,
etnogrāfija,
etnoloģija,
Latvija starpkaru periodā,
Baltijas valstu etnogrāfi trimdā

Keywords:

Ziedonis Ligers,
ethnography,
ethnology,
the interwar period in Latvia,
Baltic ethnographers in exile

Kopsavilkums

Rakstā izvērtēta etnogrāfijas kā akadēmiskas disciplīnas veidošanās Latvijā, aplūkojot Ziedoņa Ligeru (1917–2001) likteni. Ligeru gadījums ilustrē procesus, kas veidoja šīs disciplīnas izpratni starpkaru periodā. Tiek aplūkoti apstākļi, kas aizkavēja Eiropā aktualizēto etnoloģijas pieeju iesakņošanās Latvijā. Uzmanība tiek pievērsta tam, kā etnogrāfiskās zināšanas veidojās folkloristikā un arheoloģijā. Etnogrāfijas kā autonomas disciplīnas robežu noteikšanā sava loma bija arī paaudžu atšķirīgajiem skatu punktiem un politiskajām ievirzēm Filoloģijas un filozofijas fakultātē. Padomju un nacistiskā okupācija saasināja jau iepriekš radušos sarežģījumus, kas bija kavējuši piepulcināt akadēmiskajam personālam jaunus kolēģus. Ligeru publikāciju mazā rezonanse atklāj etnoloģijas zināšanu marginalitāti vietējās pētnieciskajās pieejās. Īpašības vārds “etnogrāfisks” laika posmā no 1934. līdz 1945. gadam parādījās galvenokārt latviešu cilšu senvēstures izpētes kontekstā; sava laika dzīvesveidam tika veltīts samērā maz uzmanības. Autore izmantojusi arhīvu materiālus, publikācijas periodikā un sekundāro literatūru.

Summary

The article assesses the formation of ethnography as an academic discipline in Latvia through considering the fate of Ziedonis Ligera (1917–2001). His case exemplifies the processes that shaped the understanding of this discipline during the interwar period. The obstacles that prevented European ethnological approaches from taking root in Latvia are also scrutinized. Attention is paid to the ways in which ethnographic knowledge was constituted in folklore studies and archaeology. The formation of ethnography as an autonomous discipline was also moulded by generational differences and political sympathies within the Faculty of Philology and Philosophy. The Soviet and Nazi occupations exacerbated the already-existing problems with involving junior scholars to the field. The little resonance of the work by Ligera exposes the marginality of ethnological knowledge in local research agendas. The adjective “ethnographic” during the period between 1934 and 1945 appeared primarily in the context of exploring the ancient history of Latvian tribes; contemporary folklife received relatively little attention. The author of this article draws on archive materials, publications in periodicals, and secondary literature.

levads

1954. gadā Bāzelē klajā nāca apjomīgs sējums ar nosaukumu *Ethnographie Lettone I*. Tā autors – gadu agrāk Sorbonnas Universitātē doktora grādu ieguvušais latviešu izcelsmes etnologs Ziedonis Ligers (1917–2001). Turpmāko gadu laikā grāmata (Ligers 1954)¹ izpelnījās virkni recenziju zinātniskos žurnālos – ASV, Austrijā, Šveicē, Vācijā, Zviedrijā. Labvēlīgu vērtējumu par šo grāmatu plašā recenzijā sniedza Cīrihes Universitātes profesors Rihards Veiss, kurš pēckara gados bija izvirzījis par vadošo etnologu vācu valodā runājošajās zemēs². Veiss recenziju nobeidza: “Ar nepacietību tiek gaidīts turpinājums šim darbam, kas pirmajā sējumā ir izturējis savu zinātnisko un cilvēcisko pārbaudi.” (Weiss 1954: 110) Atzinību pauda arī lietuviešu folklorists Jons Balis: “Labi dokumentētā un bagātīgi ilustrētā grāmata ir nozīmīgs ieguldījums Ziemeļeiropas etnogrāfijā.” (Balys 1956: 189) Haralds Biezais recenzijā žurnālam *ARV: Tidskrift för nordisk folkminnesforskning*³, atzina: “Ne tikai latviešu, bet vispār etnogrāfijas pētniekam šis darbs ilgākam laikam uz priekšu būs neatsverama rokas grāmata.” (Biezais 1955: 3) Viņš arī vienīgais no latviešu autoriem bija pievērsis tai uzmanību, ja neskaita pavisam īsus grāmatas pieminējumus Zviedrijas latviešu laikrakstā “Latvju Ziņas” un laikrakstā “Austrālijas Latvietis” – tie parādījās tikai kā reakcija uz plašo Riharda Veisa recenziju Šveices laikrakstā *Neue Zürcher Zeitung*. Mulsina trimdas latviešu humanitāro zinātnieku šķietami mazā interese par Ligeras publikācijām. Turklāt izbrīna Ziedoņa Ligeras vārda noklusējums vēlākās trimdas publikācijās: piemēram, viņa vārdu neatrast ne Arveda Švābes, ne Edgara Andersona rediģētajā “Latvju enciklopēdijas” izdevumā.

Vēl jo vairāk aizdomāties liek ļoti pretrunīgie cittautu zinātnieku vērtējumi par *Ethnographie Lettone I*. Proti, atšķirībā no trim iepriekš minētajām recenzijām kritisks vērtējumā bija igauņu izcelsmes etnologs Ilmars Talve: “Vairāki – gan baltvācu, gan igauņu un latviešu pētnieku pētījumi, kuros aplūkots materiāls no Latvijas teritorijas, nav minēti, un no autora teksta rodas iespaids, ka tie viņam nav bijuši zināmi.” (Talve

1 Bibliogrāfi norāda, ka Ligeras grāmatas pamatā ir 1952. gadā paša autora izdevumā publicētā sējuma “Latviešu etnogrāfija” (Ligers 1952) paplašināts tulkojums franču valodā, ko papildina Parīzes Universitātē aizstāvētās disertācijas *L'économie d'acquisition* (Ligers 1953) teksts (Gaillard 2003: 119; Jēgers 1961: 222).

2 Pēc tam, kad Trešajā reihā daļa Vācijas etnologu, izjutuši ideoloģisku spiedienu, bija sevi kā zinātniekus sakompromitējuši (Garberding 2012; Hugger 1990).

3 Biezā 1955. gadā tapusī recenzija glabājas rokrakstā LNB Reto grāmatu un rokrakstu krātuvē.

1956: 124) Visbeidzot, igauņu folklorists Oskars Loritss savu pamatīgo, piecu lappušu garo grāmatas iztirzājumu noslēdz nesaudzīgi: viņaprāt, “autora priekšstats par latviešu etnogrāfiju ir daudz par vāju, lai viņu ņemtu nopietni. [...] Viņa diletantisks un jucekļīgais materiāls šķiet kā anahronisms: vai mūsdienu etnogrāfija patiešām būtu jāvērtē tik zemu? [...] Lai vai cik smaga būtu situācija trimdā, tā nedod mums tiesības izvēlēties pseidozinātnisku un kvazizinātnisku virzienu.” (Loorits 1956: 404–405) Loritss nosauc sacerējumu par bērnišķīgu mēģinājumu, atzīmēdams, ka Ligeram, uzsākot etnogrāfa karjeru, bijuši tikai 23 gadi.

Tiktāl par reakcijām uz konkrētu publikāciju. Taču netrūkst neatbildētu jautājumu arī par Ziedoņa Ligeru personību. Tās pretrunīgās šķautnes iezīmē un tālākus jautājumus raisa arī vienīgais zināmais viņam veltītais nekrologs (Krūmiņš 2001a), kurā pausts, šķiet, trimdas latviešu aprindās nostiprinājies spriedums, ka 1940. gadā, varām mainoties, Ligers nodevīgi izturējies pret profesoru Kārli Straubergu. Uz kā balstās šāds apgalvojums? Vai tam pamatā varētu būt bijušas Baigā gada rokādes akadēmiskajā hierarhijā? Vai sadursme notikusi starp personībām, amata rangiem vai drīzāk starp atšķirīgiem skatījumiem uz etnogrāfijas un etnoloģijas priekšmetu, metodēm un uzdevumiem? Ziedoņa Ligeru gadījums, iespējams, var izgaismot norises plašākā humanitāro zinātņu kontekstā.

Ziedoņa Ligeru zinātniskā darbība būtu pelnījusi pamatīgāku vērtīšanu, nekā tas darīts līdz šim. Ļoti maz Latvijā zināmi viņa pētījumi par Rietumāfrikas tautu kultūru, tostarp Francijas Zinātnisko pētījumu centra (CNRS) rīkotajā ekspedīcijā 50.–60. gados. Ņemot vērā, cik daudz Ligeram ir publikāciju par tajā izzināto⁴, būtu vajadzīgs aptverošāks un ilgāks pētījums. Šā raksta nolūks ir izsekot Ziedoņa Ligeru, gados jauna, entuziasma spārnota autora, mēģinājumiem nostiprināt jaunus ceļus etnogrāfiskajā pētniecībā Latvijā, turklāt raksturot arī akadēmisko kontekstu, kurā tas noticis.

Ligeru agrīnā karjera izgaismo 30. gadu beigu un 40. gadu sākuma akadēmiskos, ideoloģiskos un starppersoniskos procesus, kas ievirzīja izpratni par etnogrāfijas priekšmetu un metodēm, tās lomu sabiedrībā un veidus, kādos etnogrāfija tika praktizēta. Vispirms autore raksturo apstākļus, kādos Ligers sāka savas studijas un pētījumus. Etnogrāfijas institucionālo pamatu Latvijā tolaik nevarēja uzskatīt par pietiekami nostiprinātu, lai varētu runāt par autonomas disciplīnas pastāvēšanu. Otrkārt, tiek skaidrots, kas varētu būt pamatā Ligeru agrīnās akadēmiskās karjeras pārrāvumam 1941. gadā un pretrunīgajām recenzijām par viņa darbu *Ethnographie Lettone*. Treškārt, autore argumentē, ka Ligeru etnogrāfisko pētījumu mazā rezonanse

4 Āfrikai veltīto publikāciju sarakstu skat. Ligeru biogrāfijai veltītajā rakstā (Beitlers 2017: 133–134).

netieši liecina par marginalitāti, kāda latviešu humanitāro zinātnieku dienaskārtībā – gan 30.–40. gados, gan trimdā – bija pētījumiem par sava laika tautas kultūru un etniskiem procesiem.

Avoti

Lai veidotu savus argumentus, autore atsaucas uz (1) pētījumiem, kas sniedz priekšstatu par latviešu etnogrāfijas, etnoloģijas, folkloras un arheoloģijas vēsturi, (2) publikācijām latviešu periodikā, (3) paša Ziedoņa Ligeras rakstiem un grāmatām, (4) laikabiedru reakcijām uz tiem, (5) Ziedoņa Ligeras un Haralda Biezā saraksti, kā arī (6) Latvijas Valsts vēstures arhīva dokumentiem, kas raksturo gan konkrētas personas, gan norises Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātē 20. gadsimta 30. un 40. gados.

Ziedonis Ligers avotos latviešu valodā pieminēts reti. Ja neskaita bibliotēku katalogus un pāris bibliogrāfiskus avotus, ziņas par viņa pētniecisko darbību ir ļoti skopas. Vēl jo lielāks retums ir avoti, kas varētu sniegt ieskatu par Ligeras personību. Viņa paša personisko dokumentu Latvijā ir ļoti maz – Kalnciema muzejā glabājas daži jaunības laiku fotoattēli un nedaudzas 20. gadsimta 90. gados dzimtās puses draugiem sūtītas vēstules un fotogrāfijas no Francijas⁵. Nelielu ieskatu par etnogrāfa personību var gūt viņa 50. gadu sarakstē ar Haraldu Biezo – abu korespondence saglabājusies LNB Reto grāmatu un rokrakstu krātuvē (Biezais 1954).

Pāris pavedienu par Ligeras gaitām sniedz epizodiski pieminējumi presē un me-muāros – gan Latvijā (Dubins 1989; Š. 1940), gan trimdā (Kandis 2002; Krūmiņš 2001b; 2005), nedaudzas atsauces – etnogrāfu un etnologu publikācijās periodā pēc Otrā pasaules kara (Cimmermanis 1963; 1973b; Strods 1963; 1967; 1969), kā arī nesenākā laikā (Bernus 2001; Kuhn 2015; Pertel, Danto 2021). Reizumis citu autoru publikācijās sniegtas norādes uz Ligeras iegūto etnogrāfisko datu vai folkloras pie-rakstu izmantojumu (Dieterlin and Ligers 1972), ievietoti Ligeras etnogrāfiskie zīmē-jumi un uzņemtas fotogrāfijas (Bērziņš 2006; Cimmermanis 1973a; Schmidt and Mommersteeg 2013). Ir parādījušies trīs izvērstāki viņa biogrāfijas apskati vien: īss Ligeras darbības raksturojums žurnālā "Grāmata" (Strods 1990), nekrologs laikrakstā "Brīvā Latvija" (Krūmiņš 2001a), kā arī plašāks dzīves un darbu apskats Ligeras dzim-tās vietas – Kalnciema – muzeja izdotā rakstu krājumā (Beitlers 2017). Par Ligeras Āfrikā pavadītajiem gadiem ziņas – tāpat visai skopas – rodamas gandrīz tikai viņa paša rakstos un grāmatās, gk. priekšvārdos un zemsvītras piezīmēs. Šādu publikāciju

5 Tās glabājas Kalnciema muzejā. Svarīgi atzīmēt, ka pēc Ziedoņa Ligeras nāves 2001. gadā par viņa arhīva likteni daudzus gadus nebija nekādu ziņu. Tikai 2023. gada pavasarī šī raksta autorei sarakstē ar vairākiem Rietumeiropas antropoļiem izdevās noskaidrot arhīva atrašanās vietas. Arhīva izpēte ir nākotnes uzdevums.

1. attēls. Ziedonis Ligera.
Kalnciema muzeja krājums

gan nav mazums. Šajā rakstā tomēr nav paredzēts aplūkot Ziedoņa Ligera pētnieciskās gaitas afrikānistikas laukā (tas lai paliek citai publikācijai).

Daži fakti par etnogrāfa pirmajiem desmit gadiem emigrācijā atrodami 1954. gadā izdotās *Ethnographie Lettone* ievadā (Meuli 1954), paša autora priekšvārdā tai (Ligers 1954: vii–viii), kā arī vācu valodā publicētā mazā pārskatā par situāciju latviešu etnogrāfijā (Ligers 1947). No šiem apjomā nelielajiem tekstiem noprotams, ka 40. gadi etnogrāfa dzīvē bijis ļoti sarežģīts periods. Skatot pāris personiska rakstura iestarpinājumu minētajos trīs avotos kontekstā ar izteikumiem vēstulēs, ko Ligera 1954.–1955. gadā sūtīja Haraldam Biezajam uz Upsalu, noprotams, ka notikumi 1940.–1941. gadā neatgriezeniski iedragājuši topošā etnogrāfa attiecības ar vairākiem LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes mācībspēkiem.

Nedaudzās ziņas par Ligera gaitām 20. gadsimta 40. gados gribot negribot izvirza jautājumu: kādi īsti notikumi varēja būt risinājušies neilgajā laika posmā, kamēr Ligera bija Latvijas Universitātes darbinieks? Šis jautājums savukārt nav atbildams, neraksturojot personas, kas bija iesaistītas etnogrāfisku zināšanu radīšanā un aprītē, kā arī vispārējos apstākļus, kādos etnogrāfija 30. gadu beigās un 40. gadu sākumā Latvijā konstitūējās kā relatīvi autonoma akadēmiska disciplīna.

Etnogrāfijas situācija

Latvijas Universitātē starpkaru periodā

Vēl pavisam nesen

divas etnoloģes atzinušas, ka atšķirībā no latviešu folkloristikas vēstures un salīdzināmiem pētījumiem Igaunijā un Lietuvā latviešu etnogrāfijas vēsture vēl nav uzrakstīta (Karlsona, Boldāne-Zeļenkova 2021: 60). Autores arī atzīmē, ka pirmspadomju periodā etnoloģijai Latvijā atšķirībā no folkloras, arheoloģijas vai vēstures “nebija ne spēcīgu pētniecisko tradīciju, ne institucionāla pamata” (turpat: 61). Līdzīgu atzinumu bija paudis arī vēsturnieks Heinrihs Strods izvērstajā apskatā par Vidzemē veiktiem etnogrāfiskiem pētījumiem (Strods 1963).

Periodā starp pasaules kariem ar etnogrāfijas jautājumiem Latvijā nodarbojās dažādu nozaru pārstāvji no dažādām institūcijām⁶ – valodnieki, folkloristi, vēsturnieki, arhitekti, arheologi –, un viņiem bija visai atšķirīgi priekšstati par to, kas un ar kādām metodēm etnogrāfam būtu jāpēta. Ļoti nozīmīga loma materiālās kultūras izziņāšanā un artefaktu glabāšanā bija ilggadējam Latviešu etnogrāfijas muzeja (vēlāk pārdēvētā par Valsts vēsturisko muzeju) direktoram Matisam Siliņam. Lai arī viņš bija ļoti daudzpusīgi izglītojies, erudīts un savam amatam nodevies cilvēks, formāli bija pabeidzis tikai skolotāju semināru un tādējādi nekvalificējās par augstskolas mācītspēku.

Jāatzīmē, ka Latvijas Republikas pirmajās divās desmitgadēs etnogrāfija kā zinātnes nozare atradās visnotaļ marginālā situācijā. Kā studiju priekšmets tā nomināli vien figurēja apgūstamo kursu klāstā, profesūras šajā nozarē nebija, jauni speciālisti tajā netika gatavoti, zinātniski darbi netika aizstāvēti. Etnogrāfijas problemātika neparādījās arī 1936. gadā dibinātā Latvijas vēstures institūta pētījumos (Strods 1963: 17). Tikai neilgi – 30. gadu beigās un 40. gadu sākumā – Latvijas Universitātes studentiem tika piedāvāti etnogrāfijas kursi. Kādi šķēršļi īsti kavēja etnogrāfijas institucionalizāciju Latvijā?

Dažas atbildes piedāvā autori, kas pētījuši folkloristikas vēsturi Latvijā. Ir zināms, ka etnogrāfija bija iekļauta LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes Baltu filoloģijas nodaļas studiju programmā jau no 1922. gada, taču pirmās divas LU pastāvēšanas desmitgades kā atsevišķs priekšmets praktiski netika docēts (Reinsone 2014: 158). Nebija arī atbilstīgas katedras vai profesūras. Studiju procesā etnogrāfija visbiežāk parādījās kontekstā ar folkloru un mitoloģiju, turklāt tikai kā t. s. ieteicamais, ne visiem obligātais priekšmets (Latvijas Universitāte 1939: 256). Tikai no 1938./1939. mācību gada tas tika arī docēts.

6 No Pieminekļu valdes, muzejiem, LU Filoloģijas un filozofijas fakultātes, Arhitektūras fakultātes, Mākslas akadēmijas.

No Filoloģijas un filozofijas fakultātē lasītajiem kursiem vistuvāk etnogrāfijai bija "Ievads latviešu tautas tradīcijās" (un atbilstošais seminārs tautas tradīcijās), ko jau no 20. gadiem līdz ar kursiem "Latviešu folklorā" un "Latviešu mitoloģija" docēja ievērojamais valodnieks un folkloras pētnieks profesors Pēteris Šmits (Reinsone 2014: 159–162). Šmits gan kopumā mazāk bija nodevies etnogrāfijas, vairāk – valodniecības un Austrumu pētniecības jautājumiem⁷. Pērs Bolins grāmatā par "nacionālo disciplīnu" veidošanos Latvijas Universitātē starpkaru periodā raksta: "Šmits nebija parūpējies par to, lai izveidotu organizatorisko pamatu akadēmiskai folkloristikai un etnogrāfijai. Vēl jo vairāk – nekas neliecina, ka viņam šajās disciplīnās būtu izdevies ap sevi pulcināt jaunākus kolēģus, kas būtu gatavi turpināt viņa darbu." (Bolin 2012: 147–148) 1938. gadā, kad Pēteris Šmits devās mūžībā, viņa docētos folkloras kursus pārņēma Kārlis Straubergs (savukārt specifiskāk ar tautasdziesmām saistītos kursus turpmāk pasniedza Ludis Bērziņš). Ieguvis izglītību klasiskajā filoloģijā⁸ un ilgus gadus docējis priekšmetus tajā, etnogrāfijas jautājumiem Straubergs pievērsās samērā vēlu – 30. gadu beigās (turpat: 216). Ar latviešu folkloras tematiku gan viņa darbs bija saistīts jau agrāk – Latviešu folkloras krātuvi viņš vadīja no 1929. gada⁹.

Arī fakultātes pieaicināto vieslektoru tematos etnogrāfijas vai etnoloģijas problemātika tikpat kā neizskanēja – izņēmums bija Lisjēna Levī-Brila lekcijas par primitīvo mentalitāti 1931. gadā (Latvijas Universitāte 1939: 280). Par to, ka fakultātes docētāji tomēr tika sekojuši līdzī jaunām tendencēm minētajās nozarēs, liecina gan viņu braucieni uz starptautiskām konferencēm, gan iesaiste starptautiskos izdevumos. Pēteris Šmits piedalījās Etnogrāfiskajā kongresā 1931. gadā, 19. starptautiskajā orientālistu kongresā 1935. g. (turpat: 299), kā arī 1935. gadā sanāksmē Lundā, kur tika likti pamati Starptautiskajai Folkloras un etnoloģijas asociācijai (*IAFE, International Association for Folklore and Ethnology*). 1936. gadā Berlīnē viņu līdz ar Kārli Straubergu un Pauli Kundziņu ievēlēja *IAFE* padomē (komitejā) (Garberding 2012: 62–63; Bula 2014b: 34; cf. Rogan 2008: 290–291). 1938. gadā Kārlis Straubergs un Jēkabs Prīmanis pārstāvēja Latviju 2. starptautiskajā antropoloģijas un etnoloģijas kongresā Kopenhāgenā (Straubergs 1938). Straubergs darbojās žurnālu *Acta Ethnologica* un *Folk-liv* redakcijā (Bula 2014c: 37–39).

7 Pēteris Šmits docēja kursus "Latviešu mitoloģija", "Ievads ķīniešu filoloģijā", "Ķīniešu valoda", "Āzijas kultūra" u. c. Skat. <https://www.biblioteka.lu.lv/resursi/kolekcijas/specialas-kolekcijas/> (skatīts 01.05.2023.).

8 Kārlis Straubergs gan četrus gadus (1912–1916) bija studējis arī arheoloģiju Maskavas Arheoloģijas institūtā.

9 Straubergs arī izteicās par latviešu folkloras un etnogrāfijas jautājumiem dažādos forumos, piemēram, 1931. g. – apspriedē Izglītības ministrijā par ieceri uzņemt kultūrfilmu, kas dokumentētu godu un svētku parašas un atspoguļotu izzūdošās latvju vērtības (Baumane 2013: 37).

Dokumentos, kas liecina par studiju procesu Filoloģijas un filozofijas fakultātē, etnogrāfijas un etnoloģijas vārds tikmēr parādījās vien fragmentāri. Piemēram, tajos lasāms, ka 1933. gadā mitoloģijas un etnogrāfijas jautājumos tika eksaminēta doktorante Zenta Mauriņa, taču konkrēti jautājumi par etnogrāfiju viņai tomēr nav tikuši uzdoti (Reinsone 2014: 166). Etnogrāfijas eksāmenu, kas bija paredzēts Baltu filoloģijas studiju programmā, studentiem ļāva aizstāt ar pārbaudījumu kādā citā priekšmetā, piemēram, 1937. gadā – ar “Ievadu tautas tradīcijās” vai “Ievadu folklorā” (turpat: 169).

Kaut iespēju sistemātiski studēt etnogrāfiju nebija, šis priekšmets daudzus studentus interesēja, un to rāda atsevišķas publikācijas filoloģijas un filozofijas studentu biedrības “Rāmave” izdotajā krājumā “Ceļi” (1931–1939). Piemēram, lielākoties etnogrāfiskas ievirzes raksti (izstrādes dziļumā gan dažādi) bija ietverti šī žurnāla 8. sējumā 1937. gadā. Autoru vidū bija jaunie baltu filologi Krišjānis Ancītis, Jānis Bičolis, Kārlis Draviņš, Velta Rūķe, Heronims Tihovskis u. c., savukārt temati – dažādi darbu veidi (pļaušana, linu talka, koku ciršana un pludināšana, zveja), kā arī latviešu lauku sētas, ēdieni, tautas medicīna, kāzas dažādos pagastos, rotaļas. Referāti par etnogrāfiju laiku pa laikam tika nolasīti arī Latviešu filologu biedrībā jau tās pirmajos desmit darbības gados (biedrība bija dibināta 1920. gadā) (Latvijas Universitāte 1939: 224–226).

Fakultātē apzinājās, ka etnogrāfija Latvijas Universitātē būtu jāpasniedz sistemātiskāk un ka tālab būtu veidojama atsevišķa katedra. Taču pašu vidū neatradās mācībspēks, kas gan būtu atbilstīgi kvalificēts, gan atrastu laiku docēt etnogrāfijas kursus. Tādēļ jau 1930. gadā sākās piemērota docētāja meklējumi ārzemēs¹⁰. Šajā ziņā norises Latvijas Universitātē atgādināja Tartu Universitātes pieredzi – arī tur īgauņu profesūras vidū trūka atbilstoša speciālista, un no 1923. līdz 1928. gadam izdevās piesaistīt somu Ilmari Mannineni, kurš docēja etnogrāfiju (un vadīja arī jaun-dibināto Igaunijas Nacionālo muzeju) (Annist and Kaaristo 2013: 126).

Latvijas Universitātē nodoms uzaicināt etnogrāfijas speciālistu no Somijas pirmo reizi izskanēja jau 1930. gada rudenī. Šādu risinājumu atbalstīja gan Pēteris Šmits, gan tā laika Filoloģijas un filozofijas fakultātes dekāns, vēsturnieks un arheologs Francis Balodis. Palīdzība piesaistīt meklēto speciālistu tika lūgta somu valodniekam Jozefam Mikolam, kurš bija ieradies Rīgā kā vieslektors. Ne Mikolas, ne arheoloģijas profesora Ārnes Mihaela Talgrēna starpniecība šajos meklējumos gada garumā tomēr nevainagojās panākumiem, lai gan fakultātē vieslektora gaidās pa to laiku bija nodibināta Etnogrāfijas katedra (Reinsone 2014: 169–171).

10 Izbrīna tas, ka Etnogrāfijas katedra netika piedāvāta Jānim Albertam Jansonam, kurš Vācijā papildus citiem priekšmetiem bija studējis etnoloģiju un 1936. gadā LU Filoloģijas fakultātē bija ievēlēts par privātdocentu.

Par etnogrāfijas priekšmetu.

Tagadnes un pagātnes samērs etnogrāfijā

Starpkaru periodā

Latvijā pastāvēja atšķirīgi priekšstati par to, kam būtu jābūt etnogrāfijas izpētes priekšmetam un kādas metodes izmantojamas. Turklāt “nepastāvēja etnogrāfija kā zinātne plašākā vārda nozīmē, drīzāk var runāt par etnogrāfiju kā jomu, kurā dažādu zinātņu un nozaru pārstāvji – arhitekti, mākslinieki un filologi – ievāca, ko nu varēja” (Strods 1964, citēts pēc: Boldāne-Zeļenkova 2019: 37).

Līdztekus cita citai attīstījās vismaz trīs pieejas etnogrāfijai: viena vedināja izziņāt visupirms senatnes materiālo kultūru, un to pārstāvēja arheologi. Otro iemiesoja gk. folkloristu mēģinājumi izvērtēt liecības par ticējumiem, paražām un rituāliem gan pagātnē, gan tagadnē. Trešais skatījums fokusējās uz tagadnē novērojamo tautas (gk. lauku iedzīvotāju) materiālo kultūru – tās dokumentāciju bija īstenojušas Pieminekļu valdes ekspedīcijas (1924–1932). Visbeidzot, šim trešajam skatījumam radniecīgu pieeju no Zviedrijas sev līdzī atveda etnologs Dags Trocigs, tomēr tā rosināja vairāk virzīties uz etnoloģiju, proti, skatīt etnogrāfiskus datus dažādos kultūras areālos salīdzinošā perspektīvā. Turklāt lielāku uzsvāru nekā citi pētnieki Latvijā Trocigs lika uz saimniekošanas veidu izpēti un salīdzinājumu. Visumā minētie skatījumi bija komplementāri, taču 30.–40. gados Latvijā starp tiem nereti iezīmējās sāncensība, un mazsvarīgas te nebija iespējas pretendēt uz to vai citu amatu – gan muzeju darbā, gan augstākās izglītības iestādēs, gan pārvaldes institūcijās (kāda bija Pieminekļu valde un vēlāk Rakstu un mākslu kamera). Nozaru savstarpējās konfigurācijas der aplūkot citu pēc citas.

Etnogrāfija un folkloristika

20. gadsimta 30. gadu beigās latviešu folkloristikā un etnogrāfijā bija periods, kad abās nozarēs bija vērojami centieni pēc autonomijas (Bula 2014b; Bula et. al. 2018: 10). Pētījumos, kuros aplūkoti priekšstati par akadēmisku disciplīnu robežām un saskares punktiem starpkaru periodā, vārds “etnogrāfija” (un ar laiku arī “etnoloģija”) teju vienmēr parādās līdzās vārdam “folklorā”.

Abu disciplīnu sintēzi īpaši atbalstījis vēsturnieks Arveds Švābe (Bula 2014:12), kā arī Kārlis Straubergs (Ģinters 1950). Kā atzīmē Sandis Laime un Gatis Ozoliņš, Švābem simpatizējusi sava laika vācu *Volkskunde* un franču *Ethnologie* pārstāvju pieeja, kurā materiālie un nemateriālie aspekti izprasti kā vienlīdz būtiski kompleksai tautas kultūras izpratnei (Laime, Ozoliņš 2014: 245; sal. Garberding 2012: 65). Kā atšķirīgu, turklāt “teorētiski nepareizu” Švābe raksturo Ziemeļvalstīs, Krievijā un Baltijā pastāvošo tradīciju garīgās kultūras izpēti uzticēt folklorai, bet materiālās – etnogrāfijai. Viņaprāt, vajadzīga disciplīna (ko viņš aicina saukt par folkloristiku), kura tās vai citas tautas nacionālās īpatnības pētītu daudzpusīgi gan mutvārdu daiļradē, gan lietišķajā mākslā, gan celtniecībā (turpat). Jāpiezīmē, ka Švābe plaši atsaucās uz

citviet Eiropā izvirzītām pieejām tautas kultūras izpētei – franču, angļu, vācu, itāļu un krievu autoriem (īpaši iedvesmojoties no van Gennepa) (Bula 2014b: 65). Tiktāl folklorā ieinteresēta vēsturnieka skatījums. Kā disciplīnu robežas vilka valodnieki un folkloristi?

Pēteris Šmits docēja kursu "Latviešu mitoloģija", un tas balstījās folkloras avotos. Kā tad šis daudzpusīgu izglītību un pētniecisko pieredzi ieguvušais profesors izprata etnogrāfiju? Nelielu ieskatu par to sniedz viņa spalvai piederošā nodaļa "Latviešu etnogrāfija" (Šmits 1937) krājumā "Latvijas zeme, daba un tauta". Tajā Šmits raksta pirmkārt par senatni – atsaucas gan uz valodniecības un arheoloģijas datiem par seno baltu tautām, gan uz folkloras liecībām par agrākiem gadsimtiem. Kaimiņtautu saikņu veidošanās kontekstā viņš raksturo senas etnogrāfiskas liecības par senlatviešu apģērbu, traukiem, darbarīkiem. Tekstā minēti nedaudzi konkrēti avoti vien, kuros autors balsta savus apgalvojumus (bibliogrāfijā ir astoņi avoti). Vistiešāk viņš atsaucas uz Broces zīmējumiem, senu audumu paraugiem etnogrāfiskos muzejos un "senām tautas dziesmām". Pirmie divi, kā Šmits skaidro, sniedz liecības par apģērbu vēsturi, savukārt pēdējās ļaujot rekonstruēt 13.–14. gs. sastopamos apmetņu veidus, celtnes, darbu veidus, sociālos slāņus un dzimtes attiecības. Citādas ainas Šmits, atsaukdamies uz dažādiem folkloras žanriem un motīviem, tēlo par laika posmu pēc 15. gs., kad tradicionālo dzīvi laukos arvien vairāk ietekmē pilsētu attīstība, un 16.–17. gs., kad noteicošas kļūst dzimtbūšanas attiecības. Tikai apmēram divās no 23 raksta lappusēm Šmits aplūko sava laika etnogrāfiskas liecības – salīdzina darbu, ēdiena un sadzīves paveidus Vidzemē un Kurzemē¹¹ un spriež par nepieciešamību celt atkal godā senos tautas tērpus: viņaprāt, skaužams ir tas, ka "mēs sākam lepoties ar dzimtbūšanas internacionālajām nabadzības drēbēm un atsvešināmies no pašas tautas iecienītā greznuma senatnē" (turpat: 76). Autors nepieļauj, ka tagadnē reāli sastopams apģērbs būtu etnogrāfiskas izpētes vērts – ja nu vienīgi kā liecība, ka īsteni etnogrāfiskie senatnes tērpi atstāti novārtā.

Arī Kārlis Straubergs bija ietekmīgs tajā, kā veidojās priekšstati par etnogrāfiju – būtībā kā disciplīnu, kas ietilpst folkloras pētniecībā. Proti, folkloristika, viņaprāt, izzina ne tikai mutvārdu daiļradi, bet arī tautā izplatītas parašas. Viņam "tautas tradīcijas ir folkloras pētījumu materiāls" (Straubergs 1944: 6). Tautas parašas – un plašākā nozīmē tradīcijās balstītu dzīvi vispār – viņš savā 1944. gada grāmatā aicina izzināt kopsakarā ar ticējumiem (kas sastopami teikās, maģijā, tautas ārstniecībā, pareģošanā, vērošanā, zīlēšanā). Viņaprāt, "neviens darbs un pasākums latviešu zemkopja dzīvē nav bez zīlēšanas un vērošanas ne sākts, ne beigts" (turpat: 24). Par

11 Jāatzīmē gan, ka Šmits bija publicējis norādījumus etnogrāfisku materiālu (tautas celtniecības rīku, darbarīku, apģērbu, ēdienu, paražu) vākšanai (Šmits 1923).

parašām Straubergs tomēr nerunā tikai kā par senām, laika tecējuma maz skartām praksēm – savulaik viņš rosināja vākt arī sava laika pilsētas folkloru: amatu un profesiju ticējumus, parašas, izteicienus (Bula 2014b: 65–66).

Kopumā jāsecina, ka gan Švābe, gan Straubergs etnogrāfisko datu izpēti skatīja kā folkloristikā ietveramu, kamēr Šmits saredzēja etnogrāfiju kā autonomu disciplīnu, taču tādu, kas gk. pievēršas liecībām par pagātņi. Jāpiezīmē, ka etnogrāfijas un folkloristikas priekšmeta un attiecību izpratni Latvijā 30. gadu nogalē ilustrē arī grāmatas “Latvju tautas gara mantas” (neīstenotā) iecere: tajā bija paredzētas divas daļas – viena veltīta etnogrāfijai (gk. materiālās kultūras krājumiem muzejos un citās kolekcijās), otra folklorai un vietējiem dialektiem (Bula 2014b: 59–62).

20. gadsimta 30. gados izplatītos priekšstatus par etnogrāfiju kā pagātnes vērtību atainotāju labi ilustrē spēlfilmas “Latviešu kāzas Nīcā” sagatavošanas posms 1931. gadā. Finansiālas iespējas tādu uzņemt rada Pieminekļu valde, savukārt par konsultantiem plānošanā iesaistījās etnogrāfijā ieinteresētie mācībspēki Kārlis Straubergs un Pauls Kundziņš (Straubergs bija arī viens no scenārija autoriem). Tika lemts izraudzīties vietu, kur labāk nekā citur būtu saglabājušās tradīcijas (Baumane 2013: 37). Priekšroka tika dota Kurzemei, jo Latgalē līdzīga filma jau bija tikusi uzņemta. Par filmā attēlojamo laiku izvēlējās aptuveni 1880. gadu, pamatojot šādu izvēli ar atbilstošu tērpu pieejamību, kā arī vēl uzklusāmām ļaužu atmiņām par šo periodu (turpat).

Etnogrāfija un arheoloģija

Arheoloģija starpkaru perioda Latvijas kultūrā un zinātnē bija ieguvusi īpašu lomu, varētu pat teikt – misiju, kas saskanēja ar 20. un 30. gadu nacionālisma dienaskārtību (Bolin 2012: 227). Pamatus arheoloģijai kā akadēmiskai disciplīnai Latvijas Universitātē bija licis vācu zinātnieks Makss Eberts. Viņam 1924. gadā no Latvijas aizbraucot, par vadošo arheologu izvirzījās Francis Balodis. Balodis bija ieradies Latvijā no Krievijas, kur vēl impērijas laikā bija ieguvis pamatīgu pieredzi gan pētnieciskajā, gan akadēmiskajā darbā (Mugurēvičs 2010). No 20. gadu vidus Balodis ap sevi pulcēja topošos arheologus, lai kopā ar viņiem rekonstruētu senlatviešu cilšu kultūru. Viņu darba virsuzdevums bija demonstrēt, ka šīm ciltīm bija izveidojušās noturīgas valstiskas struktūras jau ilgi pirms vāciešu ierašanās, un tādējādi atspēkot baltvācu vēsturnieku apgalvojumus, ka baltu cilšu politiskā organizācija minētajā periodā bijusi primitīva (Bolin 2012: 255, 279).

Kad 1932. gadā par neatkarīgu iestādi kļuva Valsts Vēsturiskais muzejs (agrākais Latviešu Etnogrāfiskais muzejs) (Baumane 2013: 30), par vienu no svarīgākajām kolekcijām tajā tika atzīti priekšmeti, kas bija iegūti Baloža veiktajos izrakumos senlatviešu apmetnēs (Bolin 2012: 228). 1941. gadā, jau būdams trimdā, Balodis savās atmiņās rakstīja: “Mums, arheologiem, šķita, ka arī mums būtu jāpiedalās šajā darbā –

bagātīnāt un padziļināt latviešu garu un ideālus. Latvijas senajai vēsturei būtu jāatdzimst no drupām un pelniem, lai palīdzētu mūsu tautai mīlēt un novērtēt savu zemi un savus tēvus.” (Balodis 1941: 139) Atceroties periodu pēc 1934. gada, Balodis atziņīgi novērtēja, ka Ulmanis bija īpaši interesējies par arheoloģiju un Latvijas senatnes izpēti (turpat: 138). Kārļa Ulmaņa prezidentūras laikā valdošo uzskatu, ka lielākas pūles veltāmas latviešu senatnes materiālās kultūras dokumentēšanai, ne sava laika dzīvesveida izpētei, apliecina, piemēram, Kultūras fonda pabalstu sadalījums 1939. gadā. Arheoloģisku izrakumu veikšanai tika piešķirts 10 000 latu, savukārt etnoloģijas ekspedīcijas rīkošanai – tikai 1500 latu (Anon 1939a).

Francis Balodis, ieradies Latvijā, jau agri bija iekļāvies politiskajās aprindās – piemēram, jau no 1925. gada uzturēja saikni ar Latviešu zemnieku savienību, tās akadēmisko spārnu. Pēc Ulmaņa apvērsuma viņš kļuva par galveno redaktoru 1936. gadā dibinātajā un jaunā režīma atbalstītajā žurnālā “Senatne un Māksla”. Žurnāla galvenā sūtība bija iepazīstināt latviešu lasītājus ar populārzinātniska stila rakstiem par nācijas vēsturi un kultūru (Bolin 2012: 284), balstoties uz Pieminekļu valdes, Valsts vēsturiskā muzeja, Valsts mākslas muzeja un Folkloras krātuves kolekcijām (Baumane 2013: 39). Balodis nodrošināja saikni starp šo žurnālu un Pieminekļu valdi (kuras vadībā pats bija no 1932. gada).

Pieminekļu valde par savu darbību centās informēt sabiedrību, arī rīkojot izstādes, gk. par senatnes pieminekļiem. Pirmā šāda izstāde notika 1926. gadā, un laikā no 1933. līdz 1937. gadam (kopā ar Valsts vēsturisko muzeju) – četras reizes (turpat: 38). Arheoloģiski priekšmeti un fotoattēli tika eksponēti arī citās izstādēs, tostarp Baltijas arheologu kongresa¹² un Baltijas vēsturnieku konferences¹³ laikā, kā arī ārzemēs¹⁴ (turpat: 39).

Par to, ka arheoloģiju Ulmaņa autoritārā režīma laikā nozīmīgi ietekmēja politiski un ideoloģiski apsvērumi, liecina 1939. gadā izskanējušās iniciatīvas nojaukt vairākas viduslaiku piļu drupas, pat tās, kas 20. gados bija iekļautas aizsargājamo pieminekļu sarakstā, piemēram, Grobiņas un Rēzeknes pilsdrupas. Kā iemesls tika minēts drošības apsvērumi un mūru nostiprināšanas lielās izmaksas, taču iespējams, ka attieksmes maiņu pret šādiem pieminekļiem ietekmēja togad aizsāktā vāciešu repatriācija, viņu īpašumu pārņemšana u. tml. Ir zināms, ka abu pilsdrupu nojaukšanu vēlējies arī Kārlis Ulmanis (Ritums 2013: 82). Laikā līdz padomju okupācijai jautājumu tomēr nespēja izlemt. Pieminekļu valde bija saņēmusi arī ierosinājumu nojaukt

12 1930. g.

13 1937. g.

14 Briselē 1929. g., Stokholmā 1931. g., Parīzē 1935. g.

Lielvārdes pilsdrupas un to vietā uzcelt latvisku Lielvārdes pili. Balodis tomēr iestājās pret šo ideju, pamatojot, ka par tādas pils izskatu neesot ziņu (turpat: 85).

Vēlāk, reflektējot par iepriekš minēto ideoloģisko kontekstu, to, kādēļ īsti 30. gados tika pārtrauktas līdz tam rīkotās Pieminekļu valdes etnogrāfiskās ekspedīcijas, mēģināja skaidrot Ziedonis Ligers. Viņš pieļauj, ka "iemesls tam bija tīri personisks, jo visus vadošos amatus pamazām pārņēma arheologi, kuri tad, protams, organizēja tikai arheoloģiskos izrakumus. [...] Vēl viens iemesls bija politiska rakstura: piemēram, ar salmiem apjūmta ēka vai dūmistaba varēja raisīt nepatīkamas asociācijas par pagājušajiem dzimtbūšanas laikiem un ar tiem saistītajiem aristokrātisko zemes īpašnieku spaidiem, īpaši, ja nolūks bija veidot krāšņu nākotni." (Ligers 1947: 183; sal. Strods 1963: 17)

Etnoloģijas pirmsākumi Latvijā

Docents Etnoloģijas (etnogrāfijas) katedrā

1938. gada pavasarī LU Filoloģijas un filozofijas fakultāte vēlreiz ķērās pie jautājuma par Etnogrāfijas katedras mācītbspēku – to atkal aktualizēja Francis Balodis (turpat: 173). Cerības tika liktas uz ievērojamo Stokholmas Universitātes profesoru Sigurdu Eriksonu (*Erixon*)¹⁵. Eriksons gan pats nebija gatavs braukt uz Rīgu, toties ieteica vakantajai vietai Dagū Trocīgu (1914–1944), kurš nupat bija ieguvis filozofijas kandidāta grādu.

Trocīgs bija studējis Stokholmas Universitātē un 1937. gadā izturējies filozofijas kandidāta eksāmenu (Latvijas Universitāte 1939: 92). Kā liecina Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes sēžu protokoli, 1938. gada septembrī fakultāte bija saņēmusi ziņu, ka beidzot atrasts kandidāts "gadiem ilgi vakantajai" Etnogrāfijas katedras vadītāja vietai. Kaut arī Trocīgam tolaik bija vien 23 gadi un doktora grādu viņš vēl nebija ieguvis, nozīmīgs izrādījās profesora Sigurda Eriksona ieteikums un atsauksme par viņu, un tā nu 1938. gada 17. septembra sēdē Trocīgs ar krietnu balsu vairākumu tika ievēlēts par docentu etnogrāfijā uz pieciem gadiem (Bolin 2012: 85; Treija 2013: 29). Trocīga gaitas Latvijā ir jau pamatīgi pētītas (Bula et al. 2018; Reinsone 2019), tādēļ šeit tās sīki netiek aplūkotas. Viņa zinātniskā darbība raksturota tiktāl, ciktāl tai ir saistība ar Ziedoni Ligeru.

Disciplīnu pārdefinēšana

Latvijā 20. gadsimta 30. gadu beigās un 40. gadu sākumā izplatījušos uzskatu par etnogrāfisko un folkloras pētījumu "tandēmu" izklāsta

15 Sigurds Eriksons (1888–1968) ticis raksturots kā Eiropas etnoloģijas teorētiskās bāzes galvenais izstrādātājs, kurš ar zinātnisku žurnālu starpniecību centies Eiropas reģionālās etnoloģijas skolas pacelt līdz *vispārējās* etnoloģijas līmenim (Rogan 2008: 276–277).

Valsts vēsturiskā muzeja līdzstrādnieks Krišjānis Ancītis, kādā laikraksta publikācijā vētīdams, kādiem būtu jābūt etnogrāfijas avotiem. Ancītis atkārtoti, ka šīs disciplīnas priekšmets ir tautas materiālā kultūra un līdz ar to "tās galvenais avots ir meklējams materiālos priekšmetos – darba rīkos, traukos, apģērbos, rotās, celtnēs, iedzīves priekšmetos" (Ancītis 1942: 6). Taču viņš arī atzīst, ka svarīgi noskaidrot arī tādu priekšmetu kontekstu: lai etnogrāfs nebūtu tikai "neizraktu priekšmetu archaeologs", izmantojami būtu vēl papildu avoti: valoda (sevišķi etnogrāfisko parādību nosaukumi), folklorā un tautas locekļa stāstījums.

Daudz lielāku akcentu uz kontekstu – apstākļiem, procesiem un priekšstatiem, kas apvij materiālo kultūru, – liek Dags Trocigs. To viņš formulējis, piemēram, 1940. gadā publicētajā rakstā: "Visu humānistisko zinātņu gala mērķis ir tieksme pētīt un pazīt cilvēku. [...] Bet viņi bieži nonāk tikai līdz ārējām kontūrām, iespīēzoties tikai speciālās nozarēs, kas apgaismotas literatūrā, likumdošanā vai kamerāliju aktīs. Vienīgi etnologs interesējas par cilvēku dzīves veidu. Tas pētī cilvēka dzīvi un funkcijas, viņa darbības produktus un rezultātus, apskata mītņu veidus, saimniekošanu un darba dzīvi. Viņš redz, ko cilvēki ģērbj mugurā, ko ēd, viņš pētī cilvēku dzīvi dzimtās un sabiedrībā, ikdienā un svinībās." (Trocigs 1940: 173)

Trocigs identificējas pirmkārt kā etnologs, ne etnogrāfs – varbūt lai uzsvērtu savas Latvijā iepriekš nepārstāvētās pētnieciskās pieejas specifiku. Kopumā šis zviedru pētnieks etnoloģiju skaidro kā sintezējošu zinātņi, taču sintēzi skata citādi nekā Arveds Švābe (Bula et al. 2018: 16). Etnoloģija Trociga acīs ir autonoma zinātņu disciplīna, bet tai pašā laikā tāda, kas balsta savus spriedumus arī arheoloģijas un folkloras zināšanās (šai ziņā iezīmējas paralēles ar ASV kultūras antropoloģijas pamatlicēja Franca Boasa pieeju – Boass aicināja integrēt etnoloģiju, arheoloģiju un folkloru (Darnell 1973)).

Etnogrāfijas un etnoloģijas atšķirības presē skaidro viens no Trociga studentiem: "Etnogrāfija ir zinātne par kādas tautas materiālo kultūru un visu to, kas tautas ikdienišķā dzīvē vajadzīgs. Tā pētī atsevišķas dzīves nozares, kā zemkopību, lopkopību, zvejniecību, medniecību, ēku celšanu, parašas, ticējumus u.t.t. viņu vēsturiskā attīstībā. [...] Etnoloģija ir salīdzinātāja etnogrāfija, t. i. viņa pētī un salīdzina atsevišķu apgabalu un arī tautu etnogrāfiskas īpatnības. Lai šie pētījumi būtu iespējami pareizāki, etnologam jāpārzina arī folklorā un archaeoloģija." (Perlīns 1939: 35)

Tātad līdz ar Trocigu Latvijā ienāca centieni iedibināt etnoloģiju kā salīdzinošu zinātņi, bet tādu, starp kuras avotiem ir kā etnogrāfijas, tā arī folkloristikas un arheoloģijas dati. Tajā pašā laikā tieši etnogrāfisku izpēti Trocigs skatīja kā primāri nozīmīgu un bija ievērojais, ka Latvijā valsts atbalsts tai nav bijis pietiekams. Sanitas Stinkules rakstā par Pieminekļu valdes etnogrāfiskajām ekspedīcijām lasām: "Būdam ārzemnieks, viņš nebaidījās paust kritiku Pieminekļu valdei par novārtā pamesto

etnogrāfisko darbu.” (Stinkule 2013: 115) Pamatā šai kritikai visdrīzāk bija Trocīga novērojums, ka sava laika dzīves dokumentējums Latvijā tolaik bija atstāts novārtā, priekšroku dodot romantizētas senatnes atainošanai, – par to liecināja gan folkloristu, gan arheologu publikācijas, īpaši tādā izdevumā kā “Senatne un Māksla”.

Viļakas ekspedīcija Trocīga teorētiskās pieejas īstenošanos empīriskos pētījumos demonstrē etnogrāfiskās ekspedīcijas viņa vadībā, no kurām lielākā norisinājās 1939. gada vasarā. Būtībā Trocīgs sekmēja to, ka tika atjaunots ekspedīciju modelis, kāds Latvijā bija ticis īstenots ik vasaru no 1924. līdz 1931. gadam¹⁶, proti, laika posmā, kamēr Pieminekļu valdē darbojās un ekspedīciju dalībniekus – gk. studentus – etnogrāfiskam darbam gatavoja Latviešu etnogrāfijas muzeja direktors Matīss Siliņš.

1939. gadā desmit studenti, kas bija apmeklējuši Trocīga vadīto etnoloģijas semināru, devās uz Viļakas pagastu, lai veiktu seminārā paredzēto praktisko darbu (Reinsone 2019: 122). Viņu vidū bija gan vēstures un filoloģijas studenti, gan arī topošie juristi, tautsaimnieki, ārsti, teologi (Ligers 1947: 184). Avoti liecina, ka ekspedīcija noritējusi apmēram mēnesi¹⁷. Var noprast, ka lielā mērā tieši Trocīgs togad bija šīs ekspedīcijas iniciators, taču arī Pieminekļu valde, Rakstu un mākslu kamera un Valsts vēsturiskais muzejs tikuši minēti kā iesaistītās puses (Boldāne-Zeļenkova 2019: 37; Stinkule 2013: 115).

Laikrakstu ziņas par ekspedīcijas rīkotājiem ir visai pretrunīgas: tiek ziņots gan tas, ka ekspedīciju rīkojis “Latvijas universitātes etnoloģijas seminārs kopā ar Pieminekļu valdi” (Perlīns 1939), gan tas, ka tā bijusi universitātes etnoloģiska ekspedīcija (Draviņš 1939: 250). Vēl cits izdevums universitātes vārdu noklusē, vēstot, ka “Rakstu un mākslas kameras uzdevumā Valsts vēstures muzeja darbinieki un etnoloģijas ekspedīcijas dalībnieki Viļakā bija savākuši lielu etnogrāfisku senmantu skaitu” un ka nu, gadu vēlāk, tās apskatāmas izstādē Rīgā (Anon 1940)¹⁸. Šīs pretrunīgās ziņas liek noprast, ka informāciju laikrakstiem snieguši pārstāvji no teju visām iesaistītajām institūcijām un ne vienmēr bijuši vienprātis, kam piedēvējami lielāki nopelni

16 Liepājas, Rēzeknes, Ludzas, Ilūkstes, Daugavpils, Cēsu, Madonas, Kuldīgas, Tukuma un Talsu apriņķī (Stinkule 2013: 97).

17 No 8. maija līdz 5. jūnijam (Stinkule 2013: 115).

18 No citiem avotiem zināms, ka daļa savākto etnogrāfisko materiālu nonāca Valsts vēsturiskajā muzejā un Brīvdabas muzejā, folkloras materiāli – Latviešu folkloras krātuvē, bet daļu Trocīgs aizgādājis uz Zviedriju, kur tie glabājas Ziemeļu muzejā Stokholmā un viņa ģimenes arhīvā (Reinsone 2019: 122; Stinkule 2013: 116).

ekspedīcijas veikumu ziņā. Reizē tās netieši rāda atšķirīgo izpratni par to, uz ko etnogrāfiskai izpētei būtu jāfokusējas.

Ekspedīcijas laikā katram dalībniekam bijis uzdots kāds konkrēts uzdevums: "Vienam bija jāpētī zemkopība un lopkopība, otram ēku būvēšana, trešam bij jākrāj ticējumi un parašas. Bija jāvāc arī arheoloģiskie atradumi un jāapzina senās kapavietas." (Perlīns 1939: 35) Muzeja vajadzībām tika iegūti dažādi priekšmeti: ne tikai senlietas, bet arī darba rīki, apģērbi, apavi, trauki, kokles u. c. (Anon 1939b). Īpašu ievēribu pelna fakts, ka Trocīga studenti fokusējušies mazāk uz senatnes liecībām, vairāk uz novērojamām sava laika praksēm: viņi ne tikai izjautājuši teicējus, bet novērojuši parašu un folkloras izpausmes gan svētkos, gan ikdienā. Veicies gan noklausīties dziedāšanu mēslu izvešanas talkas laikā, gan kopā ar vietējiem nolīgot Jāņu nakti, gan ciemoties kādās lauku kāzās, vērojot, kā notiek apdziedāšanās, un arī pašiem nonākot tās krustugunīs (Draviņš 1939: 251–252).

Pēdējos gados Trocīga devumu viņa neilgajā Latvijas periodā atzinīgi novērtējuši gan folkloristi, gan etnologi (Boldāne-Zeļenkova 2019; Bula et al. 2018). Tomēr nevar īsti piekrist apgalvojumam, ka pēc tam, kad karš te bija pārtraucis Trocīga daudzsološo darbību, Latvija līdz pat 50. gadiem palika bez profesionāliem etnogrāfiem (Boldāne-Zeļenkova 2019). Lai gan tikai apmēram trīs gadus, taču ļoti intensīvi un ar lielu aizrautību nozarē specializējās Ziedonis Ligers, kurš pēc 1944. gada etnologa karjeru veiksmīgi turpināja veidot Rietumeiropā.

Ziedonis Ligers – Daga Trocīga students un asistents

Etnoloģijas un etnogrāfijas kursus Ziedonis Ligers apguva, būdams Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes Tiesību zinātņu nodaļas students. Studiju gaitas Latvijas Universitātē viņš bija uzsācis 1936. gada septembrī. Līdztekus tiesību zinātnēm jauneklis klausījās vairākus humanitārus priekšmetus, apmeklējot nodarbības Filoloģijas un filozofijas fakultātē. Tur viņš pierakstījies, piem., uz semināru latviešu materiālajā kultūrā, semināru gara filozofijā pie Teodora Celma, ievadu mākslas vēsturē pie Borisa Vīpera, apmeklējis arī semināru Latvijas vēsturē¹⁹.

Kad 1938./1939. akadēmiskajā gadā Filoloģijas un filozofijas fakultāte beidzot bija tikusi pie Etnoloģijas katedras docenta, Ligers kļuva par viņa studentu un apguva priekšmetus "Cilvēces saimniecības veidi etnogrāfijas materiālu atspoguļojumā" un "Valsts vēsturiskā muzeja etnogrāfiskās kolekcijas" (abus nokārtodams ar atzīmi "ļoti sekmīgi"), kā arī piedalījās Trocīga vadītajā etnogrāfijas seminārā. Nākamajā – 1939./1940. studiju gadā Ligers bija reģistrējies semināriem "Speciālās problēmas latviešu etnoloģijā" un "Latviešu materiālā kultūra". Par šo priekšmetu prasībām

19 LVVA, 7427. f., 1. apr., 19961. l.

Īstas skaidrības nav – iespējams, tajos bija paredzēts veikt arī kādus praktiskus darbus – etnogrāfiskus novērojumus un aprakstus. Katrā gadījumā par to, ka Ligers nokārtojis abus kursus, Trocigs viņa atzīmju grāmatiņā parakstījis tikai 1940. gada 15. augustā, pavisam neilgi pirms savas aizbraukšanas²⁰. Jau tas vien, ka paraksts iegūts vasarā, kad nodarbības universitātē parasti nenotiek, vedina domāt, ka starp studentu un docentu bija izveidojušās draudzīgas neformālas attiecības. Mazsvarīgi visdrīzāk nebija arī tas, ka abi bija teju vienaudži – Ligers bija tikai trīs gadus jaunāks par Trocigu.

Par to, ka Ligers un Trocigs labi sapratušies, liecina vairāki fakti. Jau 1939. gada vasarā, pirmos etnogrāfijas kursus apguvis, Ligers aktīvi iesaistījās Trociga iniciētajā un vadītajā ekspedīcijā uz Viļakas pagastu, turklāt, pēc paša teiktā, vēl pirms pašas ekspedīcijas devies turp sagatavošanās braucienā²¹ – jādodomā, ne bez sava etnogrāfijas docētāja ziņas un padoma (Ligers 1942: 5). 1939./1940. gada ziemā, kad Filoloģijas un filozofijas fakultātes etnoloģijas kursa studenti atsaucās prezidenta aicinājumam doties meža talkā, tieši Ligers asistēja grupas vadītājam Trocigam, noorganizējot talkai nepieciešamās lietas un naktsmājas savā dzimtajā Kalnciemā (Š. 1940: 10). Citkārt Ligers acīmredzot uzņēmās arī Trociga sekretāra funkcijas. Piemēram, salīdzinot Ligera rokrakstu viņa parakstītajos iesniegumos²² ar Trociga parakstītu lūgumu pēc komandējuma²³, kas iesniegts fakultātei 1940. gada 25. aprīlī, redzams, ka arī otrais rakstīts tieši ar Ligera roku.

1940. gada rudens semestrī, kad Dags Trocigs jau bija atgriezies Zviedrijā, Ligers, pēc visa spriežot, uzskatīja, ka tieši viņam lemts turpināt Trociga iesākto darbu – lasīt lekcijas etnogrāfijā, kā arī gādāt, lai šajā laukā neapsīkst izpēte. Ligers vēlējās paturēt arī sava etnoloģijas docētāja ierādīto metodoloģiju: pētīt amatniecību un tautas mākslu, darba rīkus un paņēmienus, kā arī paražas un mutvārdu daiļradi vidē, kurā tas viss veidojies un funkcionē – tagadnes apstākļos, savstarpējā mijiedarbē. Ligers savā 1942. gadā izdotajā grāmatā rakstīja, ka "tautas mākslas sasniegumi jāskata tai etnogrāfiskajā vidē, lauku dzīves apkārtņē, kurā tie radušies un ar kuru tie nešķirami saistīti, – ārpus šīs etnogrāfiskās apkārtnes tie pa daļai zaudē savu nozīmi" (Ligers 1942: 5). Viņš pievērsa uzmanību arī sociālajām attiecībām, kādās tiek apgūtas un apgūtas amata prasmes un zināšanas, kā arī citi resursi. Spriežot

20 Turpat. Tajā pašā dienā universitātes rektors parakstīja lūgumu Ārlietu ministrijas pasu nodaļai izdot Trocigam vīzu izbraukšanai uz Zviedriju.

21 Priekšizpētes braucieni minēti arī citās publikācijās (Reinsone 2019: 122).

22 LVVA, 7427. f., 1. apr., 19961. l.

23 LVVA, 7427. f., 13. apr., 1797. l.

par zvejnieku vidē novēroto, Ligers vērsa uzmanību uz pētnieka un pētāmo attiecībām kā būtisku apstākli etnogrāfiskajā izpētē: “Daudzus interesantus un ļoti asprātīgus darba rīkus un paņēmienus zvejnieki glabā kā savus amata noslēpumus [...]. Vajaga lielu prasmi, lai saprastos ar šiem vecajiem darba cilvēkiem, iemantotu viņu uzticību.” (Ligers 1940: 3)

Tātad līdzīgi kā viņa skolotāja skatījumā arī Ligers uzskatīja, ka etnogrāfa (un etnologa) uzdevums neaprobežojas tikai ar materiālās kultūras parādību aprakstu: viņaprāt, būtiski bija izprast arī lietu izmantojumu, saimniekošanas paņēmienus, sadzīvi – kopējo dzīvesveidu. Šī pieeja atšķīrās no Latvijā dominējošajām etnogrāfiskās pētniecības pieejām līdz Trociga atbraukšanai, kas pirmām kārtām paredzēja katalogizēt un kanonizēt artefaktus, folkloras vienības un tautas tradīcijas un mazāk vēribas veltīt pārmaiņām, kādas tās piedzīvojušas, laikam ritot un videi mainoties.

Varu maiņa

Ziedonim Ligeram veltītajā nekrologā trimdas autors Andrejs Krūmiņš, kaut visumā atzīst aizgājēja ievērojamo veikumu etnoloģijā un arī mākslas popularizēšanā²⁴, tomēr norāda arī uz kādu problemātisku periodu viņa dzīvē. Proti, nekrologā lasām: “Kad 1940. gada traģiskajās pārmaiņās universitātē daudzi profesori zaudē darbu, jaunais Ligers lasa lekcijas prof. K. Strauberga vietā. Tas diemžēl vēlāk meta garu ēnu viņa dzīvē.” (Krūmiņš 2001a: 8) Kāds pamats varēja būt šim skarbjam apgalvojumam? Un ko tas varētu vēstīt, ja skatām kontekstā ar pāris paša Ligeras izteikumiem? Atsaukdamiem uz notikumiem 13 gadu senā pagātnē, 1954. gadā Ligers vēstulē Haraldam Biezajam rakstīja: “[P]ret mani nepārtraukti cīnījās profesoru, dekānu un prorektoru kungi, kaut gan toreiz es vēl biju tikai students.” (Biezais 1954: 316) Šajās rindās nojaušams spēcīgs aizvainojums, un daļēji tās var liecināt arī par rakstītāja rakstura īpatnībām, piemēram, tendenci ļoti sāpīgi uztvert kritiku. Taču skaidrs ir viens – bija notikusi spēcīgu personību sadursme LU Filoloģijas un filozofijas fakultātē. Lai šķetinātu, kā konflikts varēja būt nobriedis, nākas nedaudz izsekot, kādas bija iesaistīto pušu pozīcijas varu maiņas apstākļos, proti, 1940. un 1941. gadā.

Ir zināms, ka 1939. gada maijā un jūnijā Ligers piedalījās rakstā iepriekš jau aplūkotajā Viļakas ekspedīcijā – ir publicētas vairākas viņa uzņemtas fotogrāfijas no tās (Cimmermanis 1973b; 1973a). Kā redzējām, Ligers togad bija arī neformāli asistētājs Dagam Trocigam. 1941. gada janvārī universitātei iesniegtajā biogrāfijā Ligers

24 40. gados Ligers pievērsās Latvijas mākslinieku daiļrades izpētei un publicēja grāmatas par to (Ligers 1943; 1944a; 1944b).

raksta, ka no 1939. gada jau darbojies kā subasistents LU Etnoloģijas katedrā²⁵. Šos biogrāfijā minētos faktus apstiprina arhīva dokumenti, kas atspoguļo Ziedoņa Ligerā darba attiecības ar Latvijas Universitāti. 1940. gada 29. janvārī Pauls Jurevičs, kas parakstījies kā dekāna vietnieks²⁶, Latvijas Universitātes rektoram ziņo, ka Filoloģijas un filozofijas fakultāte 1939. gada 7. oktobra sēdē "uz docenta Trociga ierosinājumu ievēlēja par subasistentu pie etnoloģijas katedras bez atalgojuma tautsaimniecības un tieslietu fakultātes studentu Ziedoni Līģeri, un laipni lūdz apstiprināt šo lēmumu"²⁷. LU darbinieka aptaujas anketā 1940. gada martā Ligers min, ka par subasistentu pie minētās katedras strādā jau no ievēlēšanas datuma – 1939. gada 7. oktobra. Tādēļ nedaudz izbrīna, ka fakultātes iesniegums rektoram, lūdzot apstiprināt fakultātes lēmumu, tapis ar teju trīs mēnešu novēlošanos. Daļēji šādu novilcināšanu varētu izskaidrot ar šķietamu fakultātes lēmuma mazsvarīgumu – kā nekā algu subasistentam izmaksāt nebija paredzēts. Taču kā faktoru nevar izslēgt arī to, ka nedraudzīgas attiecības starp Ligeru un Straubergu varēja būt izveidojušās jau 1939. gadā.

Kārlis Straubergs pirms padomju okupācijas bija ietekmīga figūra gan akadēmiskajā, gan sabiedriski politiskajā dzīvē – viņš bija LU profesors, arī Latviešu folkloras krātuves pārzinis, Vēstures institūta valdes loceklis, Rakstu un mākslu kameras darbinieks u. c. (Unāms 1939: 461–462). Filoloģijas un filozofijas fakultātē no 1937. līdz 1939. gadam turklāt veica arī dekāna pienākumus (Latvijas Universitāte 1939: 73) – viņa paraksts vairākkārt parādās arī Ligerā sekmju grāmatiņā. 1940. gada 22. maijā Straubergs tika ievēlēts un 1. jūlijā stājās LU studentu lietu prorektora amatā.

Baigais gads Varām mainoties, no tā paša gada 1. augusta Straubergs prorektora krēslu zaudē – 12. augustā jaunveidotais Ministru kabinets ar atpakaļejošu datumu lēma šādu amatu "Padomju Latvijas Universitātē" vispār likvidēt²⁸. Filoloģijas un filozofijas fakultāti 1940. gadā pārdēvēja par Vēstures un filoloģijas fakultāti. Lielinieku ieceltais rektors Jānis Paškevičs nomainīja arī fakultāšu dekānus. Par jauno dekānu Vēstures un filoloģijas fakultātē iecēla doc. Marģeru Stepermani (Strods et al. 1999: 40–41).

Kad pēc vāciešu ienākšanas 1941. gada septembrī fakultāšu dekāni ziņoja rektoram par 1940./1941. akadēmiskajā gadā notikušajām izmaiņām mācību programmās,

25 LVVA, 7427. f., 1. apr., 19961. l.

26 Straubergs dekāna amata pilnvaras acīmredzot tad jau bija nolīcis.

27 LVVA, 7427. f., 13. apr., 1037. l.

28 LVVA, 7427. f., 13. apr., 1642. l.

par Filoloģijas un filozofijas fakultāti tā laika dekāns un viņa vietnieks tomēr rakstīja, ka izdevies "noturēt gandrīz normālu darba un prasību līmeni", visās disciplīnās palikušas vecās programmas un eksāmeni (izņemot dažus lielinieku atlaistos²⁹) noritējuši pēc iepriekšējo gadu programmām (Strods et al. 1999: 59–60).

Kādas bija Ligeras gaitas padomju okupācijas laikā? 1940. gada rudenī viņš vēl arvien pildīja subasistenta pienākumus, taču novembrī uzrakstīja jaunajam fakultātes dekānam Stepermanim iesniegumu, lūgdams sevi pārcelt vienā no brīvajām asistentu vietām. Rektors Paškevičs fakultātes iesniegumu vizēja, rīkojot apstiprināt Ligeru par asistentu ar atpakaļejošu datumu – no tā paša gada 15. augusta³⁰ (tātad datuma, kad beidzās Daga Trociga darba gaitas Latvijā). Vēlāk datētos dokumentos lasāms, ka viņš padomju – t. i., 1940./1941. – mācību gadā strādājis par mākslas vēstures asistenta p. i. etnogrāfijā Vēstures un filoloģijas fakultātē.

Tātad 1940. gada rudenī Ligers acīmredzot arī sāka lasīt kursu etnogrāfijā – pirmo reizi šis kurss tika īstenots latviešu valodā, turklāt vairs ne kā fakultatīvs, bet gan kā viens no pamata kursiem (Ligers 1947; Strods 1963; 1967). Grāmatas "Latviešu etnogrāfija I" priekšvārdā viņš raksta, ka vielu šim darbam dažādos Latvijas novados uz vietas ir vācis jau no 1936. gada un ka atsevišķas grāmatas nodaļas gandrīz negrozītā veidā savulaik nolasījis Latvijas Universitātē etnogrāfijas kursā (Ligers 1952). Līdztekus docēšanai Ligers organizē arī studentu zinātnisko pulciņu etnogrāfijā. Saglabājusies ziņa par vienu tā pasākumu 1940. g. decembrī, kurā viņš uzstājies ar referātu – tā tekstu un ievadu publicē "Studentu Avīze" (Ligers 1940).

Te svarīgi atzīmēt, ka Kārlis Straubergs, kura kursu Ligers it kā esot pārņēmis, padomju pārkārtojumu apstākļos paturēja iespēju strādāt akadēmisku darbu. Lai gan bija zaudējis prorektora amatu, viņš ieņēma profesora amatu pie Klasiskās filoloģijas katedras Vēstures un filoloģijas fakultātē – tajā viņu ar 1940. gada 1. oktobri apstiprināja lielinieku valdības ieceltais universitātes rektors J. Paškevičs³¹. Tātad, kaut arī vairs ne vadošā amatā, 1940./1941. studiju gadā Straubergs strādāja tajā pašā universitātes fakultātē, kurā akadēmisko karjeru jau 1939. gada rudenī bija sācis Ziedonis Ligers. Maza šķiet varbūtība, ka asistents varētu būt profesoram atņēmis kādu priekšmetu. Vēl jo vairāk tādēļ, ka Straubergs iepriekš bija docējis latviešu mitoloģiju, nevis etnogrāfiju³².

29 Jāpiezīmē, ka Filozofijas nodaļu lielinieki 1940. gada 2. pusē slēdza.

30 LVVA, 7427. f., 13. apr., 1037. l., 8. lpp.

31 LVVA, 7427. f., 13. apr., 1642. l., 98. lpp. Rektora pavēle gan datēta tikai ar 1940. gada 12. novembri.

32 LVVA, 7427. f., 13. apr., 1037. l., 81. lpp.

1940./1941. mācību gadā Ligeras statuss fakultātē mainījās vairākkārt. No asistentamata amata viņš tika pārcelts laboranta amatā, bet ar rektora 1941. gada 19. februāra pavēli – pārskaitīts par lektoru etnogrāfijā³³. Taču pavisam drīz – no tā paša gada 1. marta – viņš dokumentos atkal atzīmēts kā asistents un vairs tikai lektora p. i.³⁴. Turklāt Ligeras vārds parādās te Etnogrāfijas, te Romāņu filoloģijas, te Mākslas vēstures katedras štatu sarakstos. Tas, ka amats fakultātē vairākkārt mainījies, var būt skaidrojams dažādi, pirmkārt, ar viņa visai neordināro situāciju: par mācībspēku bija sācis darboties, pats studijas vēl nepabeidzis³⁵. Pieredzējušie Filoloģijas un filozofijas fakultātes mācībspēki, ļoti ticams, agrāk vai vēlāk norādīja uz Ligeras nepietiekamo kvalifikāciju. Taču pazeminājums amatā gan varēja izrietēt arī no samezglotām attiecībām ar vecākajiem kolēģiem. Tas savukārt varētu būt skaidrojams ar kādām Ligeras rakstura īpašībām, teiksim, pašpārliecību, strauju dabu un aizvainojuma turēšanu. Var pieņemt, ka tieši rakstura dēļ viņš pēc pirmā gada tika izslēgts no studentu korporācijas "Fraternitas Lettica", kurā bija iestājies studiju sākumā³⁶.

Vācu okupācijas gadi

1941. g. vasarā – atkal varas maiņa. Gan arhīva ziņas, gan laikabiedru atmiņas liecina, ka togad rudens semestrī mācības Latvijas Universitātē praktiski nenotika (Biezais 1986)³⁷. Savukārt administratīvi procesi notika – ne viens vien padomju gadā iecelts mācībspēks tika no amata pienākumiem atsvabināts. Haralds Biezais ir izpētījis, kā jau līdz ar vācu okupācijas sākumu 1941. gada vasarā universitātē dažādos līmeņos ticis spriests par kadru politiku. Viņš atzīmē, ka no 1. jūlija šīs lietas bija kārtojuši paši latvieši, bet ar 1. septembri tās pārņēma okupācijas varas civilā pārvalde.

33 LVVA, 7427. f., 13. apr., 1037. l., 13. lpp.

34 Turpat: 16. lpp.

35 LVVA, 7427. f., 1. apr., 19961. l., 10., 14., 15. lpp.

36 Kā tiesību zinātņu students Ligers gan bija izturējis pārbaudījumus visos obligātajos un fakultatīvajos priekšmetos – jau 1940. gada aprīlī viņš iesniegumā Tautsaimniecības un tiesību zinātņu fakultātes dekanam lūdza iespēju turēt gala pārbaudījumus. Ligeras studenta lieta arhīvā ļauj noprast, ka 1940. gadā viņa eksaminācija tomēr nenotika. Sešus valsts eksāmenus – gk. padomju tiesībās – viņš lika 1941. gada februārī un martā (tātad paralēli docēšanai), bet tos divus, kas būtu bijuši jāiztur pirmsokupācijas universitātē, jau "Universitātē Rīgā" – 1942. gada pavasarī. Visbeidzot, tiesību zinātņu maģistra grādu Ligers ieguva 1943. gada decembrī. LVVA, 7427. f., 1. apr., 19961. l., 16. lpp.

37 Saskaņā ar Ostlandes reihskomisāra 19. 11. rīkojumu visas augstskolas Ostlandē bija jāslēdz. Izņēmuma kārtā tika ļauts darboties medicīnas, veterinārmedicīnas, lauksaimniecības un mežsaimniecības un tehniskajām fakultātēm – mācīt tur studiju beigšanai nepieciešamos dabas zinātņu priekšmetus (Biezais 1986: 27).

Par procesiem universitātē vācu okupācijas laikā spriest ļauj Ostlandes ģenerālkomisāra kultūras lietu referenta Stricka (*Stritzky*) pārskats. Tajā atzīmēts, ka uzreiz pēc krievu aiziešanas universitātē darīts viss, lai atjaunotu "tādus apstākļus, kādi bija priekš padomju laika", un ka vācu civilā pārvalde "atrada jau priekšā veco latviešu universitāti, pie kam starplaikā, padomju laikā, ieceltie mācības spēki bija atlaisti un arī universitāte bija izdarījusi internu [svītrots: tīrīšanas] akciju" (cit. pēc Biezais 1986: 27).

Var secināt, ka tādai "tīrīšanas akcijai" bija pakļauts arī Ligers, kurš par lektoru bija ticis apstiprināts padomju gadā. Viņa LU darbinieka lietā arhīvā lasāms, ka par asistentu un lektoru Filoloģijas un filozofijas fakultātē viņš strādājis līdz 1941. gada 1. jūlijam³⁸. 1941. gada 2. septembra sēdē LU padome lēmusi lektoru Ligeri [Ligeru] atlaist no dienesta³⁹. Zināms arī tas, ka ātri vien bija atrasts mācībspēks, kam fakultāte uzticēja pārņemt etnogrāfijas kursu: tas bija arheologs Valdemārs Ģinters, kurš kopš 1935. gada darbojās gan Valsts vēsturiskā muzeja direktora amatā, gan arī bija docents Mākslas akadēmijā latviešu aizvēstures un tautas mākslā (Straubergs 1949)⁴⁰. Ģintera lietā arhīvā atrodams dokuments, kas vēsta, ka Filoloģijas un filozofijas fakultāte 1941. gada 23. jūlija sēdē, "iepazinusies ar prof. K. Strauberga atsauksmi, vienbalsīgi ievēlēja V. Ģinteru par privātdocentu etnogrāfijā"⁴¹. Atsauksmē Straubergs uzteica Ģintera kā muzeja iekārtotāja zināšanas par etnogrāfiskām rotas lietām un tērpiem, kā arī viņa 1936. gada rakstu "Latviešu tautas tērpa aizvēsture"⁴². Lieki piebilst, ka Ģinteru Straubergs pazina ļoti labi: arhīva dokumenti rāda, ka starp viņiem gadiem bija pastāvējusi dažādu veidu sadarbība, tostarp prombūtnes laikā aizvietojojot vienam otru amatos. Mazsvarīgi nebija arī tas, ka 1941. gada jūlijā un augustā, proti, periodā līdz vācu civilās pārvaldes ieviešanai, Kārlis Straubergs bija viens no ietekmīgākajiem cilvēkiem universitātē: kā pēdējais neatkarības laika prorektors viņš tolaik vadīja LU vadības grupu (šajā laikā mācību iestāde ir bez rektora) (Biezais 1986: 24). Filoloģijas un filozofijas fakultāte noteikti rēķinājās ar viņa nostāju piesaistāmo mācībspēku jautājumā.

Tā nu 1940./1941. mācību gads tā arī palika pēdējais, kad Ligeram vēl bija darba attiecības ar fakultāti. Viņam no lektora darba aizejot, etnogrāfijas kurss Latvijas

38 LVVA, 7427. f., 13. apr., 1037. l., 16. lpp.

39 Turpat: 15. lpp.

40 Ģinters jau 20. gados bija darbojies subasistenta amatā Filoloģijas un filozofijas fakultātē. LVVA, 7427. f., 13. apr., 538. l., 5.–16. lpp.

41 LVVA, 7427. f., 13. apr., 538. l., 24. lpp.

42 Turpat: 32. lpp.

Universitātē ieguva pilnīgi citu – uz senatnes, ne vairs sava laika parādību izpēti vērstu saturu. Proti, 1942. gada rudens semestrī Ģinters jau bija pieteicis kursu “Etnogrāfija/latviešu tautas mākslas vēsture”, proti, līdzīgu jau iepriekš Mākslas akadēmijā lasītajam kursam⁴³. Jāsecina, ka etnogrāfija tādā nozīmē, kādā to savulaik izprata Dags Trocigs un Ziedonis Ligers, šajos gados vairs docēta netika, jo nu tika bāzēta pirmkārt arheoloģiskajās zināšanās un muzeju kolekciju materiālos. Kad bija iecerēts apskats par tradicionālo materiālo kultūru “Latviešu tautas dziesmu” Kopenhāgenas izdevumam (1952–1956) – projektam, kas gados pēc Otrā pasaules kara apvienoja trimdas latviešu folkloristus un etnogrāfus –, to veidot uzticēja Valdemāram Ģinteram (Grīnvalde 2021: 40). Šāda izvēle liecina, ka arī trimdā pēckara gados kā vadošā turpināja pastāvēt izpratne par etnogrāfiju kā nozari, kas pēta pirmkārt senatnes, kā arī no senatnes pārmantoto materiālo kultūru.

Epilogs 1944. gada rudenī Ziedonis Ligers izceļoja no Latvijas uz Vāciju. Šādu pavērsienu viņa liktenī varēja noteikt vairāki apstākļi. Viens noteikti bija apziņa, ka akadēmisko karjeru Latvijas Universitātē turpināt diez vai izdosies – to pašu personisko attiecību dēļ. Otrs, iespējams, bija atskārta, ka padomju varas apstākļos viņam arī būtu daudz, ko zaudēt: piemēram, Ligeram jau tolaik bija izveidota ļoti bagātīga bibliotēka. Taču Ligers bija arī uzskatāms par cilvēku, kurš “eksponējies”, sadarbojoties ar vācu okupācijas varu – 1944. gadā viņš bija sakārtojis karavīriem frontē lietojamu vācu-latviešu, latviešu-vācu sarunvalodas vārdnīcu, un to izdevis bija *Wehrmachtbefehlshaber Ostland* (Ligers 1944c). Latvijas iedzīvotājiem, kuri bija tā vai citādi “eksponējušies” kā okupācijas varas atbalstītāji, vācu pārvalde organizēja evakuāciju uz Vāciju (Biezais 1988)⁴⁴. Nevar pavisam arī izslēgt tādu scenāriju, pēc kura Ligeram nemaz nebija īstas izvēles – braukt vai nebraukt –, jo vācu iestādēm pašu evakuējamo domas maz interesēja.

Neilgi Ligers uzturējās Heidelbergā, acīmredzot mēģinādams noskaidrot, kādas būtu izredzes turpināt studijas vai akadēmisku darbību. 1945. gadā viņam izdevās nokļūt Francijā un apmesties senajā Bajē (*Bayeux*) pilsētā Normandijas ziemeļrietumos. Ap šo laiku viņš iepazinās ar Šveices profesoriem Karlu Meuli un Rihardu Veisu, kuri 1946. gada nogalē uzaicināja Ligeru uz Bāzeli nolasīt lekciju par latviešu etnogrāfiju (Moser et al. 2015: 192). Veiss vēlāk rakstīja, ka Ligers tolaik bijis teju izmisis, ka vairs nebūs iespēju turpināt zinātnisko darbu. Lekcija acīmredzot tika uzņemta ļoti atsaucīgi, jo profesors Meuli pēc tās iedrošināja Ligeru turpināt

43 LVVA, 7427. f., 13. apr., 538. l., 28. lpp.

44 Haralds Biezais uz tā laika vācu iestāžu dokumentu pamata detalizēti analizē apstākļus, kādos 1944. gada vasarā un rudenī tika organizēta izceļošana uz Vāciju.

akadēmisko rakstīšanu, piedāvājot iekļaut latviešu etnogrāfijai veltītu grāmatu Šveices grāmatu sērijā *Publications de la Société suisse des traditions populaires* (Weiss 1954: 108)⁴⁵. Izdevums gan Ligeram bija jāfinansē lielākoties no saviem līdzekļiem, un grāmatas ievadā Meuli vēlāk rakstīja, ka grāmatas sagatavošana tās autoram nozīmējusi lielu personisku uzupurēšanos (Meuli 1954: 13). Pēc visa spriežot, Ligers pie manuskripta tika strādājis vismaz piecus gadus – paralēli doktora darba sagatavošanai un aizstāvēšanai Sorbonnas Universitātē. Šajā darbā Ligeram noteikti noderēja no Latvijas līdzī paņemtās mikrofilmas, kurās viņš bija paspējis pār fotografēt analizējamus attēlus u. c. materiālus⁴⁶ (Weiss 1954: 108).

Minētie šveiciešu izteikumi ļauj spriest, ka latviešu etnogrāfija Ligeram visnotaļ bija sirdslieta, kuras vārdā viņš bija gatavs ziedot gan daudz laika un enerģijas, gan ieguldīt ievērojamus līdzekļus. Līdzīgu iespaidu atstāj vēstules, kuras Ligers 1954. un 1955. gadā rakstīja Haraldam Biezajam (Biezais 1952: 315–463). Taču ap to pašu laiku parādījās Oskara Loritsa iznīcinošā recenzija par Ligeras grāmatu, kā arī Kārlis Straubergs bija rakstījis Ligeram pārmetumu pilnu vēstuli par to, ka *Ethnographie Lettone* izmantoti citāti no izdevuma “Latviešu buramie vārdi” (Straubergs 1939), taču bibliogrāfijā nebija norādīts arī izdevuma sastādītāja vārds (turpat: 316). Tādēļ vairs pārāk neizbrīna, ka Ligers turpmāk par latviešu etnogrāfiju vairs nerakstīja un 1955. gada otrajā pusē, samērā negaidīti saņēmis Sorbonnas profesora, etnologa Morisa Griola (*Griaule*) piedāvājumu doties ekspedīcijā uz Franču Sudānu, daudz nedomādams, tam piekrita. 1955. gada septembrī Ziedonis Ligers devās uz Rietumāfriku, lai kāptu uz kuģa-laboratorijas “Mannogo” un veiktu pētījumus Nigēras upes krastā. Bet tas jau ir cits stāsts (Lūse 2023).

Nobeigums

Šī raksta iecere bija raksturot institucionālos, ideoloģiskos un starppersoniskos procesus Latvijas humanitārajās zinātnēs 20. gadsimta 30. gadu beigās un 40. gadu sākumā, ciktāl tie ievirzīja izpratni par etnogrāfijas priekšmetu un metodēm, tās lomu sabiedrībā un veidus, kādos etnogrāfija tika praktizēta. Minētos procesus analizēt palīdzēja ieskats (tolaik topošā) etnogrāfa Ziedoņa Ligeras darba gaitās un publikācijās, kā arī pretrunīgajās reakcijās uz šīm publikācijām.

Ligers sāka studijas un pētījumus apstākļos, kad etnogrāfija Latvijā vēl nebija institucionalizēta – nedz kā zinātnes nozare, nedz kā studiju priekšmets. Pētnieki,

45 Vēl pirms šīs publikācijas Ligers sagatavoja Šveicē izdotam žurnālam nelielu apskatu par etnogrāfijas un etnoloģijas attīstību Latvijā (Ligers 1947).

46 Grāmata *Ethnographie Lettone* ir arī ļoti bagātīgi ilustrēta – tajā iekļauti 322 zīmējumi (daļa – paša Ligeras), kā arī 64 fotoattēli.

kas nodarbojās ar etnogrāfijas jautājumiem, savus ieskatus par šo nozari bija guvuši lielākoties no avotiem citās valodās, turklāt dažādos laikos un dažādās akadēmiskās vidēs. Starptautiski iepazīto jēdzienu *Volkskunde*, *Ethnologie*, *Folklore* atšķirīgie rakursi arī Latvijā neveicināja vienprātību par etnogrāfijas priekšmetu – tie ne tikai ietvēra katrs citādu nozīmju spektru, bet arī norādīja uz dažādām akadēmiskajām tradīcijām Eiropas valstīs. Latvijā par etnogrāfiju tika spriests gk. no divu citu disciplīnu – folkloristikas vai arheoloģijas – skatu punkta, kā arī no muzeju krājumu veidošanas vielokļa. Vienīgais konteksts, kurā bija vērojama etnogrāfijas virzība uz zināmu autonomiju, bija ekspedīcijas, kas regulāri norisinājās no 1924. līdz 1931. gadam un kuras atjaunot pamudināja zviedru etnologa Daga Trociga darbība Latvijā. Redzējām, ka šādu ekspedīciju nozīmi savā izpratnē par etnogrāfiju tika uzsvēris arī Ziedonis Ligers. 1938. gadā Trocigs kā Latvijas Universitātes docents izveidoja pirmo studiju kursu etnogrāfijā, tiesa gan, vācu valodā. Trocigam aizbraucot, Ziedonis Ligers šo kursu sāka īstenot latviešu valodā un vēlāk uz šī kursa materiālu pamata publicēja vairākas grāmatas.

Latviešu trimdas humanitāro zinātnieku interese par Ligeru publikācijām pēckara gados šķita minimāla. Toties recenzijas par Šveicē publicēto Ligeru grāmatu *Ethnologie Lettone* / uzrakstīja divi igauņi – folklorists Oskars Loritss un etnologs Ilmars Talve, kuri abi bija labi pazīstami ar Kārli Straubergu un Zviedrijā regulāri sazinājās. Šīs recenzijas bija augstākā mērā kritiskas par Ligeru pētījumiem – atšķirībā no vērtējumiem, kādus sniedza ar latviešu emigrācijas pārstāvjiem nesaistītie lietuvieši, šveicieši un vācu recenzenti. Tādas reakcijas liek noprast, ka iznīcinošie vērtējumi nevarēja būt parādījušies bez Kārļa Strauberga ziņas. Šīs sakarības savukārt liek palūkoties uz apstākļiem, kādos 1940. gadā veidojās un 1941. gadā aprāvās Ziedoņa Ligeru akadēmiskā karjera Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātē. Apstākļus izvērtējot, jāsecina, ka savu lomu spēlēja folkloras, mitoloģijas un etnogrāfijas docētāju pētniecisko interešu nesakritības un neveiksmīgi izveidojušās personiskās attiecības. Savu artavu attiecību samezģlojumos varēja būt devušas kādas problemātiskas Ligeru rakstura īpašības. Un tomēr – izšķirošas ne tikai viņu karjerā, bet arī etnogrāfijas kā nozares attīstībā bija padomju un vācu okupācijas apstākļu noteiktās izmaiņas kadru politikā (kā arī Trociga likumsakarīgā izvairīšanās no iespējamām represijām, atgriežoties Zviedrijā).

Visbeidzot, šķērsli Ziedoņa Ligeru iniciatīvām pa daļai radīja arī ideoloģiskās tendences starpkaru perioda Latvijā. Ja 20. gadsimta 20. gados par etnogrāfiju Latvijā tika runāts un rakstīts gk. kontekstā ar arheoloģijas, folkloras un mitoloģijas pētījumiem, tad no 1934. gada, autoritārā režīma apstākļos, valstī dominēja tendence etnogrāfiskas parādības un priekšmetus raksturot pirmkārt senvēstures perspektīvā – nolūkā uzburt senas, daļas un bagātas tautas pagātnes ainas. Taču uz tā rēķina

nepietiekama uzmanība tika veltīta sava laika kultūras procesiem. Daga Trociga un Ziedoņa Ligera darbība 30. un 40. gadu mijā bija īsas epizodes, kas liecināja par centieniem veidot alternatīvu, uz tagadnes etnogrāfisku izpratni vērstu pētniecisku darbību. Ligera etnogrāfisko pētījumu mazā rezonanse netieši liecina par marginalitāti, kāda latviešu humanitāro zinātnieku dienaskārtībā – gan 30. un 40. gados Latvijā, gan trimdā pēckara gados – bija pētījumiem tieši par sava laika tautas kultūru: ikdienas praksēm, saimniekošanas veidiem, amatniecību, darbarīku lietojumu, svētku svinēšanu, proti, novērojumiem, kas ļautu izdarīt secinājumus par šo parādību daudzveidību gan ģeogrāfiskā, gan vēsturiskā griezumā. Tādiem pētījumiem bija potenciāls tuvināt Latvijā veikto tautas sadzīves un kultūras pētījumus etnoloģijai, kāda tolaik jau pastāvēja lielā daļā Eiropas valstu. Taču šāda virzība Otrā pasaules kara gados aprāvās.

Bibliogrāfija

- Ancītis, Kr. (1942). Latviešu etnogrāfijas avoti. *Tēvija*, 06.04., 6. lpp.
- Annist, Aet, Kaaristo, Maarja (2013). Studying Home Fields: Encounters of Ethnology and Anthropology in Estonia. *Journal of Baltic Studies*, No. 44(2), pp. 121–51.
- Anon. (1939a). Kultūras Fonda pabalsti zinātnei un mākslai. *Zemgales Balss*, 09.05., 2. lpp.
- Anon. (1939b). Senatnes ekspedīcijas ieguvumi Viļākā. *Latvijas Kareivis*, 08.06., 4. lpp.
- Anon. (1940). Viļaciešu senmantas Rīgā. *Daugavas Vēstnesis*, 11.01., 3. lpp.
- Balodis, Francis (1941). *Våld Och Frihet? En Lettisk Universitetsprofessors Minnen*. Munthe, Curt (ed.). Stockholm: Hugo Gebers Förlag.
- Balys, Jonas (1956). [Review of Ethnographie Lettone I, by Z. Ligers]. *The Journal of American Folklore*, No. 69(272), pp. 188–89.
- Baumane, Gunita (2013). Pieminekļu valdes darbība. 20. gs. 20.–40. gadi. *Pieminekļu valdei – 90. Pieminekļu valdes mantojums Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 9.–44. lpp.
- Beitlers, Dāvis (2017). Atlūzušais zars. Latviešu etnogrāfs Ziedonis Ligers (1917–2001). *Kalnciema muzeja raksti I*. Valgunde: Kalnciema pagasta muzeja biedrība, 65.–134. lpp.
- Bernus, Edmond (2001). Germaine Dieterlen et Les Bijoux Touaregs. *Journal des africanistes*, No. 71, pp. 63–68.
- Bērziņš, Valdis (2006). Zušu žebērķļu un zvejas aizsprostu detaļas no Sārnaties neolīta apmetnes. *Arheoloģija un etnogrāfija*, Nr. 23, 49.–58. lpp.
- Biezais, Haralds (1952). *Sarakste (G-N)*. L. Neulande, J. Gailītis, W. Goegginger, M. Goppers, V. Ģintars, L. Hakulinen, H. von Hirschheydt, Z. Ivinskis, A. Johansons, A. Karppinen, P. Klāns, A. Kroders, S. Kučinskis crp, A. Landsmanis, V. Lasmane, Z. Ligers, I. Lindberg, J. Māliņis, Z. Mauriņa u. c.: Zviedrija.

- Biezais, Haralds (1954). *Sarakste (Legzdiņš-Sloskāns)*. L. Böer, L. Neulande, R. Legzdiņš, Z. Ligers, J. Lingys, J. Māgiste, J. Māļītis, Z. Mauriņa, L. Lieven, A. Ozoliņa, P. Rasiņš, J. Savignac, A. Sietnieks, H. Mercks, A. Ozoliņš, K. Polis, K. Rabācs, H. Ringgren, H. Rudzītis, A. Skrēbers, B. Sloskāns u. c.: Zviedrija.
- Biezais, Haralds (1955). Recenzija par Ziedoņa Ligeru grāmatu "Ethnographie Lettone". Tēbija. Melnraksts LNB Reto grāmatu un rokrakstu nodaļā.
- Biezais, Haralds (1986). Sarežģījumi Rīgas Universitātē 1941.–1944. g. *Akadēmiskā Dzīve*, Nr. 28, 24.–32. lpp.
- Biezais, Haralds (1988). Latvijas Universitātes mācībbspēku izvešana uz Vāciju. *Akadēmiskā Dzīve*, Nr. 30, 10.–17. lpp.
- Boldāne-Zeļenkova, Ilze (2019). The Role of Ethnographers in the Invention of Socialist Traditions in the Latvian Soviet Socialist Republic. *Journal of Ethnology and Folkloristics*, No. 13(2), pp. 33–47.
- Bolin, Per (2012). *Between National and Academic Agendas: Ethnic Policies and 'National Disciplines' at the University of Latvia, 1919–1940*. Huddinge: Södertörns högskola.
- Bula, Dace (2014a). Disciplinary Past and Shifting Geographies of Knowledge: Addressing the Interwar Period of Latvian Folkloristics. Bula, Dace; Laime, Sandis (eds.). *Mapping the History of Folklore Studies: Centres, Borderlands and Shared spaces*. Newcastle-upon-Tyne: Cambridge Scholars Publishing, pp. 43–59.
- Bula, Dace (2014b). Latviešu folkloristika starpkaru Eiropā. Bula, Dace (red.). *Latviešu folkloristika starpkaru periodā*. Rīga: Zinātne, 14.–66. lpp.
- Bula, Dace; Reinsone, Sanita; Treija, Rita (2018). Dag Trotzig i Lettland. *Svenska landsmål och svenskt folkliv*, No. 141, pp. 9–28.
- Cimmermanis, Jānis (1963). Saldūdeņu zveja Vidzemē 19. un 20. gs. *Arheoloģija un Etnogrāfija*, Nr. 5, 77.–113. lpp.
- Cimmermanis, Jānis (1973a). Transporta līdzekļi Latgales zemnieku saimniecībās 19. gs. beigās un 20. gs. pirmajā pusē. *Arheoloģija un Etnogrāfija*, Nr. 10, 189.–214. lpp.
- Cimmermanis, Jānis (1973b). Zvejas raksturs un svarīgākie rīki Latgalē 19. gs. otrajā pusē un 20. gs. *Arheoloģija un etnogrāfija*, Nr. 10, 115.–140. lpp.
- Darnell, Regna (1973). American Anthropology and the Development of Folklore Scholarship: 1890–1920. *Journal of the Folklore Institute*, No. 10(1/2), pp. 23–39.
- Dieterlin, Germaine; Ligers, Ziedonis (1972). Contribution à l'étude des bijoux touaregs. *Journal de la société des africanistes*, No. 43, pp. 29–53.
- Draviņš, Kārlis (1939). Veco dziesmu zeme. *Brīvā Zeme*, Nr. 190, 14. lpp.
- Dubins, Herberts (1989). Ir iekustināti "stāvošie ūdeņi". *Padomju Jaunatne*, 13.06., 2. lpp.
- Gaillard, Gérald (2003). *Cadres institutionnels et activités de l'ethnologie française entre 1950 et 1970*. HAL: archives ouvertes.
- Garberding, Petra (2012). There Are Dangers to Be Faced: Cooperation within the International Association of Folklore and Ethnology in 1930s Europe. *Journal of Folklore Research*, No. 49(1), pp. 25–71.
- Grīnvalde, Rita (2021). Scholarly Infrastructure: Latvian Folklore Editions in Exile. *Cultural Analysis*, No. 19(2), pp. 34–57.

- Ģinters, Valdemārs (1950). Latviešu ticējumi par mirušajiem (apskats). *Ceļa Zīmes*, Nr. 1, 78.–80. lpp.
- Hugger, Paul (1990). Histoire et situation actuelle de l'ethnologie de la Suisse. *Terrain. Anthropology & sciences humaines*, No. 15, pp. 125–34.
- Jēgers, Benjamiņš (1977). *Latviešu trimdas izdevumu bibliogrāfija. 1961–1970*. Sundbyberg: Daugava.
- Kandis, Viestars (2002). Mūsu spalvas bruņinieki Francijā. *Treji Vārti*, Nr. 204, 35. lpp.
- Karlsona, Anete; Boldāne-Zeļenkova, Ilze (2021). Outlines of the Soviet Latvian Ethnography: Fieldwork in the Post-War Period. *Letonica*, No. 43, pp. 59–90.
- Krūmiņš, Andrejs (2001a). Francijā miris etnogrāfs Līgers. *Brīvā Latvija: Apvienotā "Londonas Avīze" un "Latvija"*, 02.06., 8. lpp.
- Krūmiņš, Andrejs (2001b). *Trimdaszeme Francija [Atmiņas]*. Rīga: [b.i.].
- Krūmiņš, Andrejs (2005). *Trimdaszeme Francija [Atmiņas]*. Rīga: [b.i.].
- Kuhn, Konrad (2015). "Beschauliches Tun" oder Europäische Perspektive? Positionen und Dynamiken einer Volkkundlichen Kulturwissenschaft in der Schweiz zwischen 1945 und 1970. Moser, Johannes; Götz, Irene; Ege, Moritz (Hrsg.). *Zur Situation der Volkskunde 1945–1970?: Orientierungen einer Wissenschaft zur Zeit des kalten Krieges*. Münster: Waxmann, S. 177–203.
- Laime, Sandis; Ozoliņš, Gatis (2014). Vēsturiski etnogrāfiski pētījumi. Bula, Dace (red.). *Latviešu folkloristika starpkaru periodā*. Rīga: Zinātne, 238.–263. lpp.
- Latvijas Universitāte (1939). *Latvijas Universitāte divdesmit gados, 1919–1939*. Rīga: Latvijas Universitāte.
- Ligers, Ziedonis (1940). Studentu zinātniskā pulciņa š. g. tēma etnogrāfijā. *Studentu Avīze*, 13.02., 3. lpp.
- Ligers, Ziedonis (1942). *Latviešu tautas kultūra: etnogrāfiski pētījumi*. Rīga: Autora izd.
- Ligers, Ziedonis (1943). *Bogdanoff-Belsky: Leben und Werk des Russischen Malers*. Rīga: Wertpapierdruckerei Lettlands.
- Ligers, Ziedonis (1944a). *Jānis Kuga: skatuves glezniecība*. Rīga: E. Drujas-Foršū apgāds.
- Ligers, Ziedoni (1944b). *Ludolfs Liberts: skatuves glezniecība*. Rīga: E. Drujas-Foršū apgāds.
- Ligers, Ziedonis (1944c). *Vāciski-latviska un latviski-vāciska kaņavīra vārdnīca lietošanai Frontē*. Alūksne, Rīga: Wehrmachtbefehlshaber Ostland.
- Ligers, Ziedonis (1947). Die Volkskunde in Lettland. *Schweizerisches Archiv für Volkskunde*, No. 44(3), S. 182–85.
- Ligers, Ziedonis (1952). *Latviešu Etnogrāfija. 1. Bajē (Bayeux), Normandija: Apgāds "Tauta"*.
- Ligers, Ziedonis (1954). *Ethnographie Lettone*. Bāle: Société suisse des traditions populaires.
- Ligers, Ziedonis (1960). La chasse à l'éléphant chez les bozo. *Journal des africanistes*, No. 30(1), pp. 95–99.
- Loorits, Oskar (1956). [Z. Ligera. Ethnographie Lettone I. Schriften der Schweizerischen Gesellschaft für Volkskunde 35]. *Zeitschrift für Slavische Philologie*, No. 25(2), S. 399–405.
- Lūse, Agita (2023). Kāpēc 10 gadus ilgie latvieša pētījumi Āfrikas kolonijās palikuši bez ievēribas? *Lsm.lv*, 28.11.

- LVVA, 7427. f., 1. apr., 19961. I. Latvijas Universitātes studenta Ziedoņa Ligerā lieta.
- LVVA. 7427. f., 13. apr., 1037. I. Latvijas Universitātes darbinieka Ziedoņa Ligerā lieta.
- LVVA, 7427. f., 13. apr., 538. I. Latvijas Universitātes darbinieka Valdemāra Ģintera lieta.
- LVVA. 7427. f., 13. apr., 1642. I. Latvijas Universitātes darbinieka Kārļa Strauberga lieta.
- LVVA. 7427. f., 13. apr., 1797. I. Latvijas Universitātes darbinieka Daga Trociga lieta.
- Meuli, Karl (1954). Introduction. *Ethnographie Lettone*. Bâle: Soc. Suisse des Traditions Populaires, S. 1–13.
- Moser, Johannes; Gotz, Irene; Ege, Moritz (2015). *Zur Situation der Volkskunde 1945–1970: Orientierungen einer Wissenschaft zur Zeit des kalten Krieges*. Münster: Waxmann.
- Mugurēvičs, Ēvalds (2010). Franča Baloža dzīves gājums un zinātniskā darbība. *Arheoloģija un Etnogrāfija*, Nr. 24, 20.–27. lpp.
- Perlīns, J. (1939). No dārgakmeņu krātuves Viļakas pagastā. *Daugavas Vēstnesis*, 17.11., 35. lpp.
- Pertel, Léa; Danto, Anatole (2021). Enquête ethnographique chez les Lives de Courlande (Lettonie). *Études Finno-Ougriennes*, No. 51–53, pp. 407–36.
- Reinsone, Sanita (2014). Folkloras studijas un pētniecība Latvijas Universitātē. Bula, Dace (red.). *Latviešu folkloristika starpkaru periodā*. Rīga: Zinātne, 151.–186. lpp.
- Reinsone, Sanita (2019). Latvijas Universitātes Filoloģijas un filozofijas fakultātes etnogrāfiskā ekspedīcija. Grīnvalde, Rita (red.). *Latvijas Universitātes kolekcijas Latviešu folkloras krātuvē*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 121.–128. lpp.
- Ritums, Ritvars (2013). Arheoloģijas pieminekļu apzināšana, aizsardzība un izpēte. *Pieminekļu valdei – 90. Pieminekļu valdes mantojums Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 45.–96. lpp.
- Rogan, Bjarne (2008). From Rivals to Partners on the Inter-War European Scene: Sigurd Erixon, Georges Henri Rivière and the International Debate on European Ethnology in the 1930s. *Arv. Nordic Yearbook of Folklore*, No. 64, pp. 275–324.
- Š., Ž. (1940). Studenti meža talkā. *Jaunākās Ziņas*, 19.02., 10. lpp.
- Schmidt, Annette M.; Mommersteeg, Geert (2013). *Saho. Joyaux de l'architecture Malienne*. KIT Publishers.
- Šmits, Pēteris (1923). Programma tautas tradīciju krājējiem. *Izglītības Ministrijas Mēnešraksts*, Nr. 2–6.
- Šmits, Pēteris (1937). Latviešu etnogrāfija. *Latvijas zeme, daba un tauta*. Rīga: Valters un Rapa, 57.–80. lpp.
- Stinkule, Sanita (2013). Pieminekļu valdes etnogrāfisko ekspedīciju vākumi. *Pieminekļu valdei – 90. Pieminekļu valdes mantojums Latvijas Nacionālā vēstures muzeja krājumā*. Rīga: Latvijas Nacionālais vēstures muzejs, 97.–124. lpp.
- Straubergs, Kārlis (1938). 1940. gadā Stokholmā notiks visas Eiropas etnogrāfu un folkloristu kongress. *Rīts*, 27.08., 2. lpp.
- Straubergs, Kārlis (1939–1941). *Latviešu buramie vārdi*. Rīga: Latviešu folkloras krātuves izdevums.
- Straubergs, Kārlis (1944). *Latviešu tautas paražas = Lettische Volksgebräuche. I*. Rīga: Latvju Grāmata.
- Straubergs, Kārlis (1949). Docents Valdis Ginters piedesmitgadnieks. *Latvju Vārds*, 24.11., 2. lpp.

- Strods, Heinrihs (1963). Vidzemes etnogrāfijas avotu un pētījumu apskats. *Arheoloģija un Etnogrāfija*, Nr. 5, 5.–24. lpp.
- Strods, Heinrihs (1967). Formation Universitaire des Ethnographes en Lettonie. *Ethnologia Europaea*, No. 1(1), pp. 290–291.
- Strods, Heinrihs (1990). Etnogrāfs Ziedonis Ligers (1917–197?). *Grāmata*, Nr. 5, 87.–88. lpp.
- Strods, Heinrihs (red.) (1999). *Latvijas Valsts Universitātes vēsture, 1940–1990 = History of the State University of Latvia, 1940–1990*. Rīga: Latvijas Universitātes žurnāla "Latvijas Vēsture" fonds.
- Strods, Heinrihs (red.) (1969). *Latviešu Etnogrāfija*. Rīga: Zinātne.
- Talve, Ilmar (1956). Ziedonis Ligers: Ethnographie Lettonne I. Publications de la Société Suisse des Traditions Populaires. *RIG: Tidskrift*, No. 39(4). S. 122–24.
- Treija, Rita (2013). *Annas Bērzkaines darbība latviešu folkloristikā starptautisko sakaru kontekstā*. Promocijas darbs. Latvijas Universitāte.
- Trocīgs, Dags (1940). Latviešu tautas gara mantu vākšana un pētīšana Latvijā. *Raksti un Māksla*, Nr. 2, 172.–178. lpp.
- Unāms, Žanis (red.) (1939). *Es viņu pazīstu. Latviešu biogrāfiskā vārdnīca*. Rīga: Biogrāfiskā arhīva apgāds.
- Weiss, Richard (1954). Die Sachkultur Lettlands. *Schweizerisches Archiv für Volkskunde = Archives suisses des traditions populaires*, No. 50, S. 108–110.